

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE
ORGAAN V.D. KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommegangsreuzen

Redaktie: Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B 9620 Zottegem

Redaktieleden: Maurits Broeckhove, Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn.

Ruil en Recensiedienst: Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B 9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

INHOUD

Prijs: 65 F

- Dr. E. VAN AUTENBOER.** — Toverij en aanvervante praktijken 142
- A. JANSSENS.** — De laatste spekkenbakker te Nevele 147
- R. en J. DE VRIENDT.** — Gebruiken rond devotieprentjes, bidblaadjes en
godvruchtige brochures 150
- R. VAN DER LINDEN.** — Een vierzijdig opgesmukt wafeliizer van klokken-
gieter Ch.-L. Teirlinck te Brakel 162

ZOEKEN EN ZANTEN

- A. DE BUCK.** — Gent. — Volkstypen rond en om het koerke "Het Pakhuis"
van de Ekkergemstraat 174

BOEKBESPREKINGEN

- M. PEETERS,** De Folklore der "Mannen van het Jaar" te Leuven. —
A. Meulemans 175
- KALENDER 1975,** Bank van Brussel. — **R. van der Linden** 176

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent en het Stadsbestuur van Gent

Toverij en aanverwante praktijken

Het is redelijk dat de mens zich inspant om de oorzaak van elke ziekte of van elke tegenslag te achterhalen omdat hij een verklaring van alles zoekt, dus ook van het onheil dat men treft. Door gebrek aan voldoende kennis heeft de primitief denkende mens een verklaring gezocht in het bovennatuurlijke en heeft hij kwalen en onheilen toegeschreven ofwel aan mensen met meer dan natuurlijke begaafdheden ofwel aan de duivel zelf. Het geloof aan toverij en hekserij heeft in het verleden onnoemelijk veel leed veroorzaakt. Er zijn bepaalde perioden waarin men vooral dit bovennatuurlijke als oorzaak van de menselijke ellende heeft aangewezen. Denken we aan het einde van de 15de en van de 16de eeuw.

In de mening der mensen leeft nog steeds de verkeerde opvatting dat elk feit van toverij, onder al zijn vormen, met de dood werd bestraft. De nog bestaande archivalische bronnen bewijzen ons echter het tegendeel. Bij het bestuderen van de toverij in de Kempen konden we vaststellen dat de heksenjacht slechts op het einde van de 16de eeuw scherpere vormen heeft aangenomen. Vóór de beeldenstorm (1566) werd vooral het betoveren van dieren en zuivel aangeklaagd : de verdachten kwamen er met een boete van af(1). Er waren wel een tweetal uitzonderingen. In 1466 werd Woyte Mette die de duivel had *gemaent* en opgeroepen, gestraft : hij werd niet verwezen tot de dood, maar moest een boetebedevaart naar Rome ondernemen en een boete betalen(2). Hendrick Aertssone werd omstreeks 1500 met het zwaard terechtgesteld omdat hij verschillende kooplieden en vrienden had bestolen en hun de schrik op het lijf had willen jagen *makende in hueren cameran den gheest*(3). In 1589 kwam Truyken Oyeen te Turnhout er goedkoper van af toen zij twee begijnen had willen doen schrikken door zich met een wit laken te tooien(4).

In de loop van onze opzoeken tekenden we nog andere gegevens over toverij op en we meenden dat ze belangrijk genoeg waren om samen te brengen. Wanneer andere zoekers ook hun nota's daarover zouden bekend maken, dan zou het mogelijk zijn beter door te dringen in het gemoed van onze voorouders. We zouden wellicht het fenomeen toverij en hekserij naar alle zijden kunnen belichten en tot zijn ware verhoudingen terugbrengen door het te beschouwen in de geest van de tijd en niet volgens onze moderne opvattingen. Wat vonden we terug ?

Vier vrouwen, Lysbeth van Halen en haar dochter, Katline van Lovene en Marie van Kuyl, werden op 15 mei 1391 te Antwerpen drie

(1) Voor deze gevallen, zie : E. VAN AUTENBOER, *Uit de geschiedenis van Turnhout in de 16e eeuw : Voorbereiding, uitbarsting en gevolgen van de Beeldenstorm (1566)* Taxandria XL (1968) 31-36.

(2) E. VAN AUTENBOER, *a.w.*, p.32.

(3) E. VAN AUTENBOER, *a.w.*, p. 33-34.

(4) R. PEETERS. *De tribulaties van een « spook » anno 1589* Taxandria XXXVIII (1966) 157-164.

jaren uit de stad gebannen en verwezen tot een boetebedevaart naar Rome. Wat hadden zij misdreven? Zij hadden bordeel gehouden en *der goeder vrouwen manne met tovernien ende quader staecheyt vut haerre eerren ende state ane hen* getrokken(5).

Vijf jaren later, op 1 mei 1396 werd Lysbeth van Diedevelt, geheten *waersechtere*, veroordeeld tot een boetebedevaart naar Sente Claus te Oostenenbaren omdat zij gepoogd had de goede lieden te bedriegen en ook omdat zij met valsheden omging(6).

Kerstine van der Strepen, wonende te Kessel en *poortersse* van Leuven, werd in 1417 te Antwerpen schuldig bevonden aan *zuvel onttoeveren*(7).

De schout van Antwerpen had in 1499 twee vrouwen aangehouden wegens *bouverienen* en wegens het feit dat zij *waerseggerssen* waren. Zij zouden *opte cake* moeten staan, maar zij konden deze straf afkopen door 10 Rijnse gulden te betalen en door te beloven niet meer in de stad te komen(8).

In november 1501 bood Jan Steppe, echtgenoot van Marie vander Byesen, een rekwest aan aartshertog Filips aan om zijn vrouw te helpen: er bestond geen enkele reden om haar te betichten van een strafbare daad. Niettegenstaande dit alles hadden enkele inwoners van Wambeke rondgestrooid dat zij omging met *toeveryen, den coeyen huer melk nam* en ook andere dieren tot voorwerp van haar praktijken nam. De vrouw was echter zó overtuigd van haar onschuld dat zij zich te purge wou stellen in de Raad van Brabant. Dit werd megedeeld aan de meier van Rode en Cruyckenbergh: op deze wijze kon iedereen de vrouw openlijk komen beschuldigen. Op de vastgestelde dag, 7 december 1501, kwam geen enkele kwatong opdagen. De vrouw ging dan ook vrij uit, zoals het vonnis van 25 juni 1504 bevestigde(9).

Op 11 juli 1527 had de Raad van Brabant een vonnis geveld tegen drie gevangenen: Philipse de Greve, Lievene Verniers en Rogier de Coninck. Deze mannen hadden zich in hun experimenten misdragen tegen God en de justitie. De toelichting van dit misdrijf en de straf werd nader omschreven in het vonnis. Elk van de drie aangehouden moest op de eerstkomende vrijdag, 's morgens, van tien tot klokslag twaalf uur op de Grote markt van Brussel op het schavot staan: zij moesten de witte kleren dragen die zij aan hadden toen zij te Sint-Joos-ten-Node hun proefnemingen deden. Er moest een opschrift aangebracht worden om bekend te maken dat zij gestraft waren omdat zij met ongeoorloofde middelen en praktijken verborgen schatten in de aarde hadden willen ontdekken.

(5) *Clementijnboeck*, 1288-1414. Antwerpsch Archievenblad XXV, 234.

(6) *Ibidem*, 299. Oostenbaren = Bari. Zie Renaat van der Linden, *Ikonografie van Sint-Niklaas in Vlaanderen*. Zottegem, uitg. in eigen beheer, 1972, 517-518. A. Viaene, *Sente Niclaeus ten Oostenbaren ... Biekorf, Brugge LXV* (1964) 321-25.

(7) *Oudt Register mette Berderen*, 1336-1439. Antw. Archievenblad XXVII, 76.

(8) Alg. Rijksarchief Brussel (A.R.B.) *Rekenkamer*, nr. 12904: *Schoutsrek*. Antwerpen, 1498-1499, fol. 1-1vo. *Bouverein* = schelmerij, ontucht.

(9) A.R.B., *Raad van Brabant*, 555, nr. 21.

Klokslag twaalf uur zouden hun kleren uitgedaan worden om verbrand te worden samen met alle instrumenten als *boecken, sweerden, drogerien ende andere dingen* die zij hadden gebezigd evenals alle *boecken oft papieren oft stucken onder hen bevonden enichssins van nigromantien sprekende*. De drie schuldigen werden levenslang verbannen uit alle landen ressorterende onder de Raad van Brabant en dit drie dagen nadat zij uit de gevangenis zouden ontslagen zijn. Hun goederen werden ook verbeurd verklaard(10). De levenslange verbanning werd voor twee van hen na enkele jaren opgeheven(11).

Gillis van Blaesvelt, heer van Limal, had de graaf van Nassau gediend o.a. in de strijd tegen de Turken. Toen hij terugkwam in zijn woonplaats, vernam hij dat een oude vrouw, Jacqueline, geboren in Frankrijk, gehuwd, maar met bastaardkinderen, als *sorciere* werd beschouwd: ze kende *le moien et en usoit, non seullement de prendre le bure des voisins et povres gens, mais aussy de faire morir les bestiaulx diceulx*. De heer dacht hij moest ingrijpen en in maart 1539 liet hij Jacqueline aanhouden en naar de hallen voeren waar hij *la fit embrasser ung pasteaulx dicelle halle avecq les grusillons* en dit tot 's avonds toe. De vrouw weigerde echter iets te bekennen. Deze houding bracht de heer tot zulke graad van woede dat hij haar zo heftig stampte en sloeg met de zweep dat zij aan de verwondingen overleed. Toen hij bemerkte dat de vrouw dood was, geraakte hij in paniek en vluchtte het land uit, want hij vreesde gestraft te worden voor deze doodslag. In november 1539 werd hem genade geschonken(12).

Yken Vyts werd in 1541 te Antwerpen veroordeeld om gebrandmerkt te worden op haar wang en om *een pelgrimaige tot nicossien in cypers opten put te ondernemen*. Waarom? Zij had met *waerseggene ende incantation omme gegaen ende huer metten duvele ende diergelycke beholpen*(13).

In 1547 gingen te Antwerpen tavernier Peeter van Lyer en zijn huisvrouw Janneken over tot *supersticieusheyt ende guychelingen* met het doel *meer neeringhe* te hebben. Zij hadden gewijde aarde water alsook haar onder hun dorpel en vóór het huis begraven. Dank zij de tussenkomst van goede vrienden kwamen zij er na een lang proces van af met een boete van 22 L. 10 s. groten(14).

Zilversmid Anthonis de Winter moest 23 s. 6 d. groten betalen omdat

(10) A.R.B., *Raad van Brabant*, 574, nr. 24.

(11) Ph. de Greve kreeg op 19 febr. 1529 n.st. rappel van ban. A.R.B., *Rekenkamer*, 638, fol. 134-135 vo. — Hubrecht (in het vonnis Rogier genoemd) de Coninck kreeg op 16 maart 1530 vergiffenis *vander assistentie by hem gedaen den nigromanciens tot St. Joos ten noode*. A.R.B., *Rekenkamer*, 20787: *Rek. L. du Blioul*, 1529-30, fol. 12. — Op 31 mei 1570 kreeg Fredericq vanden Sance nochtans een octrooi voor een nieuwe *inventie om gelt te vinden*. A.R.B., *Rekenkamer*, 20792: *Rek. P. van Overloeppe*, 1569-70, fol. 59.

(12) A.R.B., *Rekenkamer*, 641, fol. 9-10vo *pasteaulx = pilaar? grusillons = handboeien*.

(13) A.R.B., *Rekenkamer*, 12905: *Schoutsrek. Antwerpen*, 1540-41, fol. 11.

(14) A.R.B., *Rekenkamer*, 12906: *Schoutsrek. Antwerpen*, 1546-47, fol. 12-12vo. *Guycheling = goochelarij*.

hij een *lith* van een gehangene had afgesneden⁽¹⁵⁾. Moest dit dienen als tovermiddel ?

Te Mechelen verliet Henderic Cuyf op 13 september 1571 het godshuis van Sint-Pieter waar hij een onderkomen had gevonden. Hij verklaarde de pest te hebben en een gezwel *in syn eegenisse*. Dit was de reden waarom hij naar Antwerpen wou reizen, want hij wist daar een vrouw die hem *eenen dranck gheven souden ende hem genesen*. Toverij of volksremedie ? Cuyf kreeg toelating om weg te gaan maar hij mocht binnen de zes weken niet terug in het godshuis verschijnen⁽¹⁶⁾. Is hij werkelijk genezen geworden ?

Tanneken van Hamme was *befaeemt* van om te gaan met *tooverie* en zij had deze kunst willen uitoefenen. Daar zij bovendien nog van *quaden leven ende sobere regimente* was, werd zij op straf van geseling drie jaren uit Antwerpen verbannen⁽¹⁷⁾.

Een Aalstenaar die in de Scheldestad verbleef, Marten van der Cammen, had zich beziggehouden met *quacksalverie* en had zich ook gedragen als een *muylstooter* die met *schandaleuse ende seditieuse* woorden de omstanders tot oproer had aangezet. Hij werd op 9 september 1578 uit de stad gebannen op straf van geseling en een nieuwe verbanning⁽¹⁸⁾.

Te Antwerpen had Hans Portant, *astronomus*, aan Jan van Impegem voorspeld dat deze in het komende jaar vele *querelen ende processen* zou hebben (1579) ⁽¹⁹⁾.

Te Mechelen legde Cathelyne van den Borecke, weduwe van mr. P. Lapostole, in leven huissier van de Grote Raad, op 3 oktober 1608 een verklaring af ten verzoeken van Elisabeth Jaeck. Toen zij einde augustus in den Heembeemd kwam ten huize van Francois Busschop om er van diens vrouw Clerken was te kopen, verklaarde deze haar dat haar dochter ziek was geweest. Wat had zij gehad ? Zij was betoverd geworden door Lysken, een jonge dochter uit de parochie van Sint-Jan die van haar *maechschap* was en meermalen te haren huize was gekomen.

Op dezelfde dag kwam ook de zevenentwintigjarige Elisabeth Fierens, vrouw van handwerker Andreas Rabs, uit de Zeelstraat verklaren dat haar geboorteland Clerken haar gevraagd had of zij wist dat een zeker *geestelyck hert* verbleef ten huize van haar oom Quiryne Aerts. Het was de attestante niet onbekend dat een jonge dochter bij haar oom inwoonde, maar zij kon haar naam niet noemen. Clerken bevestigde dat deze jonge vrouw een *toveresse* was en zij betoonde haar medelijden met Q. Aerts omdat deze een stal vol beesten bezat : hoe gemakkelijk kon aan deze dieren niets overkomen ! Bovendien gaf zij Elisabeth de welgemeende raad haar

(15) A.R.B., *Rekenkamer*, 12906 : *Schoutsrek. Antwerpen*, 1558-60, fol. 10vo.

(16) Arch. Commun. Openb. Onderstand, *Rek. Sint-Pietersgodshuis*, 1571-72, fol. 101-vo.

(17) A.R.B., *Rekenkamer*, 12907 : *Schoutsrek. Antwerpen*, 1558-60, fol. 10vo.

(18) A.R.B., *Rekenkamer*, 12907 : *Schoutsrek. Antwerpen*, 1577-79, fol. 8. *Muylstooter* = oplichter, bedrieger.

(19) A.R.B., *Rekenkamer*, 649, fol. 163.

kinderen niet bij Q. Aerts te laten in huis komen. De attestante zag echter geen kwaad in die jonge dochter, maar ze verklaarde zich wel bereid haar kinderen één of twee dagen bij haar oom weg te houden. Haar oom, noch zij hadden ooit iets kwaads ondervonden.

De 22-jarige Elisabeth Vermeulen, wonende in het Paardestraatje bij de Veemarkt, kwam eveneens te zelve dage getuigen op *hare maechde-lycke reynicheyt* in plaats van *gestaeffden eede*. Drie weken geleden, op een vrijdag, verscheen Clerken tussen twaalf en een uur bij haar thuis en vroeg of Elisabeth Jaeck daar was. Zonder antwoord af te wachten stormde zij met haar *maerte* naar de kamer waar Elisabeth woonde. Er ontstond een groot lawaai. Elis. Vermeulen was op haar beurt naar boven gelopen en hoorde hoe Clerken Elisabeth Jaeck zout en brood vroeg: indien deze het gevraagde in huis had, dan zou dit bewijzen dat een tovenaars was. Clerken kreeg zout, maar geen brood. Daarop trad zij op Lysken toe, sloeg haar in het aangezicht, zeggende: *en raect my nyet meer aen want ick vreesse dat ghy my doen zoudt gelyck ghy myn dochter gedaen hebt* en beschuldigde haar van een hoer te zijn, vol pokken te staan en dergelijke andere lelijke woorden(20). Het verder verloop van deze zaak is ons niet bekend. Hoe dikwijls zal het niet voorgevallen zijn dat iemand verweten werd een tovenaars of tovenaars te zijn geweest?

Het gebeurde ook wel eens dat sommige lieden het recht in eigen hand wilden nemmen. In oktober 1640 werd vergiffenis geschonken aan Guilam Stuyck omdat hij met enige andere jongens *eene vrouwe persoone, beticht eene tooveresse* te zijn, in het water had geduwd: het slachtoffer had zich kunnen redden, maar was enkele tijd later overleden(21).

Bovengenoemde verspreide gegevens maken het eenieder duidelijk dat er verschillende manieren waren om het bovennatuurlijke tot uiting te laten komen: toverij, nigromantie, waarzeggerij, enz. Voor de bestraf-fing van deze praktijken gold geen eenvormigheid: boetebedevaarten, boeten, verbanning, terechtstellingen verschilden volgens het geval en ook wel volgens de periode waarin gevonnist werd. Niet elke tovenaars werd met de dood bestraft.

Inzake toverij was er, zoals op elk gebied van het Ancien Regime een innige samenwerking tussen kerkelijke en wereldlijke overheid. Na een waarschuwing tegen het bijgeloof op het eerste provinciaal concilie (1570) vaardigde de bisschop van Antwerpen in 1576 maatregelen uit tegen heksen, waarzeggers en bezweerders. Op 20 juli 1592 liet de koning een plakkaat tegen toverij en bijgeloof afkondigen(22).

(20) Arch. stad Mechelen, *Acten not. J. Harlinghen*, 1608-10, II, fol. 46-47vo. — In deze periode vinden we in Mechelen nog twee gevallen van betoveren van die-ren (A.M., *Akten J. de Munter*, 1581-84, fol. 229 vo-230 — 28 mei 1584 en *Akten J. Harlinghen*, 1599-1603, fol. 559-560 — 9 okt. 1601) en over een geest in huis (A.M., *Akten J. Harlinghen*, 1604-05, fol. 353).

(21) A.R.B., *Rekenkamer*, 20805: *Rek. L.F. Vereycken*, 1640, fol. 175-175vo.

(22) Zie o.a.: J. DE BROUWER, *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bis-dommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795*. I, Tielt, 1971-72, 95 e.v.

Sommige mensen van nu zien smalend neer op die jaren uit ons verleden waar toverij en hekserij het leven van onze voorouders met schrikwaanbeelden bevolkten en hun bestaan soms ondraaglijk maakten. Zijn zij er zo zeker van dat het moderne bijgeloof — en hoeveel verschillende vormen bestaan er niet — een betere invloed heeft ?

Dr. E. VAN AUTENBOER
Turnhout

De laatste spekbakker te Nevele

Het woord *spek* kan twee beelden in uw geest roepen. Een boer en een vleeshouwer denken onmiddellijk aan een laag vet dat zich tussen huid en vlees bij varkens en andere dieren bevindt. De kinderen daarentegen smakken met de tong en voelen de smaak van een babelut in hun mond. Het woord « *spek* »⁽¹⁾ of « *babelut* » blijkt bij de kinderen minder voort te leven, want de spekbakkers behoren weldra ook tot het verleden. Hier en daar leeft de gedachte en het woord nog voort in een aftelrijmpje :

Ik ging naar de winkel
om moeder een brood

Ik kocht er twee spekken (Ik kreeg)
een blauw en een rood.

In het Heemmuseum Rietgaverstede te Nevele berust het materiaal dat diende voor de vervaardiging van spekken.

De laatste spekbakker in onze gemeente was Valentin Claeys, die alhier geboren was op 27 september 1886. De jonge man was niet zinnens een boerke of een werkmens te blijven en mocht de stiel leren in het naburig dorp Waarschoot. In 1910 keerde hij terug naar Nevele en durf-

(1) Voor de etymologie van O. en Wvl. « *spek* », zie thans J. De Vries, *Etym. Wdb* (Leiden 1971) p. 674-75 waar de etymologie voorgesteld door J. Vercouillie in V.M. Kon. Vl. Akademie, Gent, 1920, 793-794 wordt weerlegd. De Vries ziet erin hetzelfde woord als *spek* « *vleesvet* » en verklaart de overgang stukje *spek* naar suikergoed door verwijzing naar Dt. *Spekkuchen*, bestrooid met stukjes *spek* of met stukjes kandij; vgl. ook *spek-klaas* (*speculaas*).

de het aan met een eigen spekbakkerij van wal te steken. De daadvaardige man slaagde volledig in zijn plan.

Als grondstoffen voor zijn waar kwamen in aanmerking: suiker en glucose die men gewoonlijk als druivensuiker bestempelt, maar die gewonnen werd uit aardappelen en soms wel eens uit maïs. De kleuren spelen een belangrijke rol en die werden verkregen door de toevoeging van kleurstoffen en siropen. Daar kwam o.a. vliersiroop voor in aanmerking. De kooplust van de kinderen en klanten werd dikwijls bepaald door de kleur — let op het rijmpje hierboven — of door de smaak, die ontstond door de bijvoeging van allerlei essences of aromatische aftreksels. De vorm was zo uitgebreid als ge u maar even kunt inbeelden: rond, knopvormig, langwerpig, enz. De vorm houdt onvoorwaardelijk verband met de verschillende, vrij kleine machines: twee koperen rollen draaien op elkaar, maar elk paar rollen vertoont verschillende inkervingen of uithollingen, zoals halve manen en maantjes, vierkanten, rechthoeken, achthoeken, ruiten, cirkels en som maar op. De pasta of deeg schoof tussen de rollen. Bij elke machine hoort immers een kleine of grote hecht of heft om de rollen in beweging te brengen. De spekken vielen van tussen de rollen met de vorm die overeenstemde met de rol die in de machine aangebracht was⁽²⁾.

Het spreekt vanzelf dat onze Valentin Claeys allerlei waren leverde: vliender — gebak van vlierstroop, boter-, konfituur-, kaneel-, fruit-, zure en fondantspekken. De laatste noemden we ook vloerkes en die kosten het meest! De babbelaars met de langwerpige vorm waren de goedkoopste.

Enkele spekken kwamen niet op de wereld langs de rollen van de machine. Hij verkreeg ook spekken met de vorm van een rechthoek of een ruit door de pasta op een arduinen tafel uit te spreiden en die dan met ronde messen die op een as draaiden, met de hand door te snijden.

Smaak en naam gingen in zekere zin hand in hand. Anijs ontmoet ge in de likeuren, maar ook bij de spekken die een bijzondere bijval oogstten in de periode van kerstdag en nieuwjaar en bestrooid waren met uiterst grove suiker. De zure of fruitspekken die tussen de cilindervormige van de machine gevormd werden, kregen hun specifieke smaak door de toevoeging van essences, b.v. framboise (framboos), manderine, citroen, appelsienen. Voor de vlienderspek beschikte onze Valentin over een eigen geheim recept, op basis van de natuurlijke vliendersiroop, maar met een speciaal mengsel. Het ligt voor de hand, dat juist deze spekken daar zeer geëerd en gegeerd waren. De « zure muilentrekker » bestond in een bonte gamma van kleuren en werd langs de binnenkant opgevuld met een wit poeder dat door de spekbakkers als *acide citrique*⁽³⁾ wordt genoemd.

(2) In ons Museum voor Volkskunde te Gent bevinden zich in de kelder van de bakkerij drie machines voor het rollen of draaien van spekken. De Heer Léon De Fraigne uit Zottegem schonk een ervan. Wij danken hem nogmaals oprecht.

(3) *Acide citrique* = citroenzuur.

Deze benodigdheden stamden uit de firma's « Crene Père & Fils » te Brussel, « G. de Haeck-Delbaere » te Gent, « We Jan Croquet » te Vilvoorde.

De zaak van spekbakker Claeys beleefde een groei en bloei zoals in menig geval van een middenstander. Hij pakte zelf de waren in, borg ze in blikken dozen en daarop kwam zijn firmanaam :

*Suikerbakkerij
Valentin Claeys-Capiau
Langemunt 18
Nevele*

Een fabrikant moet zijn waar aan de man brengen. Het vervoer met hondenkar kwam hier niet in aanmerking. Valentin reed in het begin met een zware fiets naar zijn klanten, winkeliers hier en daar. Daar volgde uitbreiding en hij reed met paard en huifkar en leverde in alle winkels van de gemeenten rondom. Het loont de moeite er een financieel aspekt bij te sleuren. In het begin (vóór de eerste wereldoorlog dus) kostte een kilogram suikergebak negentig centiem. Bij het einde, ongeveer zestig jaar nadien, beliep de prijs vijftwintig frank per kilogram.

Na negenenveertig jaar spekbakken stopte hij met de zaak en zijn gereedschap kwam gelukkig terecht in het Heemmuseum Rietgaverstede. Het bestaat hoofdzakelijk uit zeven, trek- en rekhaken, koperen suikerketels, een arduinen werksteen, allerlei rollen met wisselende vormen, twee machines met een heft, slag- en rolmessen.

Valentin Claeys werd niet alleen een mecenas voor ons museum door zijn schenking. Hij was zo bereidwillig in 1971 nog alles eens te tonen voor de opname van een film en van foto's voor het museumarchief. Tegelijk liet hij de hele werkwijze en de specifieke gezegden en uitdrukkingen op band vastleggen. Bij deze prestatie verklaarde Valentin : « Het is de laatste maal van mijn leven dat ik nog spekken bak ... ». Zo was het ook. In 1973 overleed hij zachtjes en ging uit gelijk een kaars. De echtgenote en kinderen schonken alle voorwerpen en essences aan het museum. De bezoekers zien er op aanschouwelijke wijze het werk van de laatste spekbakker uit Nevele. Op eenvoudige aanvraag kunnen ze de bandopname beluisteren en de film zien. Dan herleeft Valentin Claeys geheel en al⁽⁴⁾.

A. JANSSENS
Nevele

(4) In een volgende bijdrage van deze aard hopen Ant. Janssens en Renaat van der Linden een reportage te leveren, ten titel van vergelijking, over Maurice Dhaese, Assendestraat 9, Bassevelde.

Gebruiken rond devotieprentjes, bidblaadjes en godvruchtige brochures

I. Inleiding.

Toen de eerste ondergetekende in september 1932 haar « studies » aanvatte in de kleutertuin van de Gemengde Lagere Katholieke School te Gijzelbrechtegem, kreeg zij na een week haar best te hebben gedaan op de zwarte harde schoolbanken een devotieprentje (afb. 1) als *beloning*. Zij had op dat ogenblik de leeftijd van drie jaar nog niet bereikt. In de klas zaten zowat vijfendertig meisjes en jongens van drie tot zes jaar; zij mochten niet spreken onder elkaar, noch hun plaats verlaten, leerden vanaf de eerste dag letters O, A, E, enz. in eindeloze rijen op een lei van het bord afschrijven en maakten optellingen op een telraam dat aan hun voeten rustte, zodat dit devotieprentje heel zeker ruimschoots was verdiend. Hier hebben we te doen met een eerste functie van het prentje.

Het is het eerste en voor mij het kostbaarste prentje uit onze collectie gebleven. Wanneer de zuster het overhandigde voegde zij er als verklaring aan toe « Dit is het Kindje Jezus dat met zijn sikkeltje lelies afsnijdt

om bij Hem te plaatsen in de hemel. De lelies zijn onschuldige kindertjes (symboliek van de lelie) die het geluk hebben door Jezus geplukt te worden alvorens zij een zonde kunnen bedrijven en zo komen zij rechtstreeks in de hemel terecht » (godsdiensonderricht).

Het betreft een prentje van kleine afmetingen, 7,8 cm hoog en 4,3 cm breed, dus helemaal aangepast aan het kerkboekje dat wij ter gelegenheid van onze eerste communie kregen, zodat het erin kon worden bewaard. Het is gedrukt in Italië, merk NB in een ruit K/6160; afbeelding 1). Het kindje staat er liefelijk afgebeeld met een gouden nimbus tussen witte lelies. In de rechterhand houdt het zijn sikkeltje vast en de linkerhand drukt een lelietak tegen de borst, een onschuldig zieltje. Met deze beloning ging voor mij een nieuwe wereld open. Thuisgekomen mocht ik in moeders kerkboek even

Afb. 1 — Kindje Jezus snijdt met een sikkeltje lelies af.

haar prentjes bekijken. Er stak een doodsprentje tussen van een overleden kindje uit de buurt, een engel voorstellend die met een kindje in de ene arm en een palmtak in de andere naar de hemel vliegt. Alhoewel ik op dat ogenblik geen enkele vraag heb gesteld naar de betekenis van « sterven », « onschuldig kind », « Kind Jezus », enz. wees het aanschouwen van deze twee eenvoudige prentjes mij op het bestaan van een verafgelegen heerlijk verblijf. Ik wenste zelfs herhaaldelijk te mogen sterven om met de engel naar de hemel van het kindje gebracht te worden.

Het *tweede prentje* (afb. 2) kreeg ik in 1936 op de leeftijd van zes jaar, toen ik meemocht naar Oudenaarde voor de aankoop van mijn eerste-communeuitzet in het « wel gekend huis Marga-Waelkens ». De dame in de winkel vroeg naar mijn voornaam. Toen zij vernam dat het Roza was, zocht zij in een doos vol devotieprentjes. Eindelijk vond zij het passende exemplaar voorstellend « Sancta Rosa » (merk AR in cirkel, nr. 133, afmetingen: 11 cm bij 6 cm). Alhoewel de

Afb. 2. — Heilige Rosa

uitgever er niet op vermeld staat, behoort het ongetwijfeld tot een Italiaanse produktie. Het stelt de heilige voor als kloosterzuster met een nimbus en kroon van rozen op het hoofd. Zij houdt een kruis tegen de borst gedrukt. Toen de dame mij dit prentje overhandigde, voegde zij erbij « deze heilige is uw patroonheilige, zij is voor u als een tweede engelbewaarder; wanneer gij iets nodig hebt, bid voor haar en bewaar dit prentje goed ». (beschermende functie) (1)

De tekst op de rugzijde van dit devotieprentje echter heeft een zuivere reclamefunctie: *Mevrouw, vernomen hebbende dat U een plechtige communiekant hebt ben ik zoo vrij mij aan te bevelen voor de kleding van U en uw meisje, t'zij gemaakt of per meter. Prachtig en goed-*

(1) Dit exemplaar werd tentoongesteld in de Tentoonstelling "Eerste en Plechtige Communie vroeger en nu". 1 april tot 1 mei 1972 Museum Volkskunde Gent. Catalogusnummer 101 B. In 1911 verscheen te Brugge *Biecht- en communieboekje voor de kinders*, van J. Mahieu.

koop bediend. Volgens oude gewoonte een schoon geschenk, bij iederen aankoop. Wel gekend Huis: Marga-Waelkens Damen- en Kinderklederen, Nederstraat, 51, Audenaerde. Het devotieprentje krijgt hier een heel andere functie dan wat de Jezuïeten er ten tijde van de Contra-reformatie mee voor ogen hadden, namelijk het godsdienstonderricht.

Het derde prentje was mijn eerste-communieprentje. Uitgever en merk zijn onleesbaar, doch het is ongetwijfeld eveneens van Italiaanse afkomst (afmetingen: 10 cm bij 5,5 cm). Het stelt Jezus voor die de eerste communie uitreikt aan een eerstecomunikante omringd door drie engelen. Op de voorgrond bevindt zich een vaas met een lelietak (symbool van de zuiverheid-maagdelijkheid). Op de rugzijde staat het mooie gedicht van Guido Gezelle afgedrukt « Ja, daar zijn blijde dagen nog in 't leven... ». Voor mij was het echter geen al te mooie dag. Het goot water, maar ik had nog het voorrecht van met paard en koets van de bakker naar de kerk gevoerd te worden. Na de mis ruilden de kinderen hun eerste-communieprentjes; ook kregen familieleden, vrienden en burens reeds in het kerkportaal hun gedachtenis. De communicanten mochten deze zelf uitdelen (eerste-communiegebruik).

Het vierde prentje (afb. 3) staat in verband met een godvruchtig gebruik dat zijn oorsprong vond in de twaalf beloften van Onze-Lieve-Heer

Afb. 3 — Heilig Hart van Jezus

Jezus-Christus aan de gelukzalige Margareta-Maria ten voordele van hen die zijn Heilig Hart beminnen en vereren, namelijk de twaalfde belofte « Ik zal de genade der volharding geven aan wie negen achtereenvolgende eerste vrijdagen der maand de heilige communie ontvangen; zij zullen niet sterven in vijandschap met mij en mijn goddelijk Hart zal hun veilige toevlucht zijn in het uur van hunnen dood.» (2)

Een ander prentje (afb. 4) is een uitgave van de Abbaye de Maredret en stelt een bisschop voor die het vormsel toedient. Het is hier echter niet zozeer de iconografie die trouwens in dit geval niets met de functie te maken heeft, doch wel de op de

(2) Tekst van een bidblaadje eigendom van het Missiehuis der Witte Paters van Afrika Gits-gedrukt bij Wwe. Verbeke-Loys & Cie te Brugge, Wulfhagestraat, 10, in 1911. Wij verstaan onder "bidblaadje" een drukwerk van klein formaat en waarop geen prent voorkomt, dit in tegenstelling tot het bidprentje. Het betreft meestal een vouwblad of een enkel blad waarop gebeden of een litanie staan afgedrukt en dat zeer dikwijls in een gebedenboek wordt bewaard.
L.J. (Anssens), le deuxième centenaire de la Bienheureuse Marguerite-Marie et la dévotion au Sacré-Coeur in Le Messager des fidèles. Petite Revue Bénédictine. Maredsous, VII (1890) 553-567.

rugzijde door de onderwijzeres geschreven tekst en die door mij werd ondertekend. « In het jaar 1937 heb ik mijn negen achtereenvolgende eerste vrijdagen onderhouden. R. Mores — 2den Juli 1937 ». Deze tekst maakt van dit eenvoudige prentje als het ware een toegangsbiljet of paspoort voor de hemel.

Afb. 4 — Toedienen van Vormsel

Na onze eerste communie die kan beschouwd worden als de overgang waarlangs wij de tuin der « onschuldige lelies » verlieten en bij de massa kwamen van hen « die tot de jaren van verstand gekomen zijnde onderscheid kunnen maken tussen goed en kwaad en derhalve kunnen zondigen » (3) moesten wij 's zondags de mis bijwonen, bij voorkeur de hoogmis, omdat in deze mis een gedeelte van de stoelen vooraan voor de kinderen was voorbehouden, zodat de zuster gemakkelijk kon noteren wie al dan niet aanwezig was en ons kon dwingen de nodige stilte te bewaren in het huis van God. Wij moesten eveneens om de maand biechten en te communie gaan. Dit geschiedde op de eerste vrijdag van de maand; de zusters en sommige vrome ouders stonden erop dat wij zo spoedig mogelijk na onze eerste

communie aan de voorwaarde van de negen eerste vrijdagen zouden voldoen. De biecht greep plaats op donderdagmorgen. Na het traditionele

(3) Dit werd ons zo aangeleerd in de godsdienstles als voorbereiding tot de eerste communie.

morgengebed in de klas hield de zuster een uitgebreid gewetensonderzoek : wij zaten gedurende ongeveer een kwartier met het aangezicht verborgen in de handjes, waarbij de ellebogen steunden op onze lessenaar. Deze houding was noodzakelijk om de geest volledig te kunnen concentreren op de zwakheden van de voorbije maand. Ondertussen las de zuster uit een boek de zonden af die verband hielden met de tien geboden Gods, de vijf geboden van de Heilige Kerk, de plichten van onze staat en de hoofdzonden. Deze inventaris van zonden was echter geenszins aangepast aan de mogelijkheden tot zondigen van een jong kind en het duurde jarenlange concentratie alvorens wij begrepen wat bedoeld werd met : heb ik niemands os. ezel of bedgenoot begeerd ? Beging ik geen onkuisheid boven of onder de klederen ? Alleen of met anderen ? Bedreef ik geen simonie ? enz. Nadat wij onze zonden goed voor ogen hadden, vertrokken wij in stilte naar de kerk waar wij in twee rijen aanschoven voor de biechtstoel.

Op de eerste-vrijdagmorgen nam de zuster in de kerk notitie van de aanwezige kandidaten voor de negen eerste vrijdagen. Bij één afwezigheid moest de hele reeks hernomen worden. Na vervulling van deze verplichtingen kregen wij ons kleine getuigschrift dat wijzelf moesten ondertekenen.

Wij hebben de inleiding over onze eerste devotieprentjes uitvoerig gehouden omdat wij menen dat hieruit reeds heel wat te leren valt in verband met schoolgebruiken. Hiermee tonen wij meteen aan dat niet alleen de leeftijd, het al dan niet omlijst zijn met een ingeperst kantje of het drukprocede van het prentje de waarde ervan bepalen voor onderzoek en volkskunde.

In deze vier prentjes uit een kinderverzameling zien wij het devotieprentje :

- 1) als beloning uitgedeeld in de klas (nr. 1).
- 2) als hulp bij het godsdienstonderricht (nr. 1).
- 3) het leert ons iets over de geschiedenis der heiligen (nr. 2).
- 4) in zijn beschermende functie : nr. 2; de patroonheilige wordt naast de engelbewaarder geplaatst :
- 5) als reclame voor een kledingzaak (nr. 2).
- 6) als eerste-communiegedachtenis (nr. 3).
- 7) bewijsstuk voor godvruchtig gebruik (nr. 4).
- 8) als talisman, paspoort of toegangbiljet tot de hemel (nr. 4).

Toegangsbiljetten tot de hemel in de letterlijke zin van het woord komen voor in de laatste helft van de negentiende eeuw, de zogenaamde *Billets pour le Ciel*. Wij zullen deze behandelen in het hoofdstuk over onze levensreis van de Wieg tot het Graf.

Tot slot van de inleiding wensen wij even aandacht te vestigen op een gebruik dat zijn oorsprong vond in de negende belofte door Onze-Lieve Heer Jezus-Christus gedaan aan Margarete-Maria(4).

(4) zie bron voor prentje afb.3.

« Ik zal de huizen zegenen waar het beeld van mijn Hart zal uitgesteld en vereerd worden ».. Samen met de zegening van de woning der jonggehuwden werd een Heilig-Hartbeeld gewijd door de parochiepastoor. Het kreeg nadien als sierstuk de ereplaats op de schoorsteen in salon of slaapkamer en de verdere versiering op de schoorsteen werd aan dit beeld aangepast. Bij een onzer familieleden greep deze inzegening nog plaats in 1953. Zij kregen het gipsen beeld als huwelijksgeschenk.

Deze welbekende beelden zijn vervaardigd van gips en gepolychromeerd. Afb. 3 toont hoe zo'n beeld er ongeveer uitziet, doch er komt nog een sokkeltje bij. Het Heilig Hart houdt de handpalmen open om de wonden erin te tonen ; de handen schuiven meestal als losse gedeelten in de mouwopeningen. Op het sokkeltje staat vooraan « Kom tot mij » of « Venez à moi ».

II. Devotieprentje en Volkskunst.

Het devotieprentje als tentoonstellingsobject in musea van volkskunde.

In de diverse musea van volkskunde of musea met een afdeling volkskunde die wij in binnen- en buitenland bezochten, troffen wij steeds een afdeling aan die gewijd is aan de volksdevotie. Wij bedoelen hier naast België, Duitsland, Frankrijk en Oostenrijk. In de Scandinavische landen en Finland, waar slechts sporadisch enkele katholieken wonen en dan nog meestal vreemdelingen, zagen wij wel kerken ingeschakeld in de grote openluchtmusea, maar weinig of geen voorwerpen hielden verband met volksdevotie.

De tentoongestelde devotieprentjes in deze afdelingen vallen hoofdzakelijk onder de volgende categorieën :

- 1) al dan niet beschilderde kopergravures uit Antwerpse of Augsburgse ateliers vanaf de zestiende-zeventiende eeuw. Dezelfde gravures zien wij terug aan het einde van de achttiende en het eerste kwartaal van de negentiende eeuw, onbeschilderd en gebruikt als doodsprentjes. We zien hier een verschuiving van de oorspronkelijke functie.
- 2) halfminiaturen en miniaturen, geklede sanctjes, gravures versierd met metaalfolie, miniaturen met prik- en snijversiering, beschilderde prentjes in hand- of waaivorm. Deze dateren vanaf het midden van de achttiende tot ver in de negentiende eeuw.
- 3) gravures en lithografieën, al dan niet gekleurd, overwegend uit Franse ateliers en gevat in een geperste kanten lijst. Er zijn ook Duitse (bv. Nürnberg en München-Gladbach), Zwitserse (bv. Einsiedeln) en Belgische (alle belangrijke steden) prentjes. Hun beginperiode valt tussen 1825 en 1830 te situeren.

Deze prentjes liggen soms tentoongesteld in speciaal hiervoor ontworpen albums met als titel « Album Religieux ».

4) Bedevaartprentjes.

Van de zeer uitgebreide twintigste-eeuwse produktie, waarin nu de Italianen een grote rol spelen, wordt nog weinig of niets getoond, alhoewel de musea in hun reserves heel wat exemplaren bezitten.

Benevens in de afdeling volksdevotie wordt in sommige musea ook op andere plaatsen de functie van dit prentje getoond. In het Germanisches Museum te Nürnberg bevindt zich een beschilderde linnenkast, gedateerd 1751 waarvan de binnenzijde van de openstaande deur volgeplakt is met devotieprentjes. Deze kast ligt vol met opgerolde stukken stof en lijnwaad.

Het museum van Volkskunde te Gent bezit in dit verband een naaidoos vervaardigd van karton overtrokken met zijde (inventarisnr. VG-73-175-2). Aan de binnenkant van het glazen deksel, waar bij de latere naaidozen gewoonlijk een spiegeltje werd ingeplakt, is een devotieprentje aangebracht met als voorstelling De Goede Herder. Deze doos, wel door een knutselaar gemaakt, dateert uit het begin van de twintigste eeuw. In het Bayerisches Nationalmuseum te München liggen tussen allerlei volksremedies devotieprentjes van klein formaat die ter bestrijding van sommige ziekten werden opgegeten. In de sectie meubelen van dit museum zijn devotieprentjes ingelijst en opgehangen in woon- en slaapkamerinterieurs. In deze gevallen hebben wij duidelijk met de beschermende en versierende functie te doen.

In « La Maison Tournaisienne » te Doornik wordt het tragische lot van de vondeling, veel voorkomend in het begin van de negentiende eeuw voorgesteld. Hier liggen in tweeën gesneden devotieprentjes. De ene helft werd in de luier van de vondeling genaaid, dikwijls met vermelding van de voornaam van het kindje. De andere helft behielden de ouders in het vooruitzicht via dit identificatie- of herkenningsmiddel hun kind te kunnen terugvinden, wanneer zij in de gelegenheid kwamen er zelf voor te zorgen.

Van de steeds talrijker wordende groep belangstellenden die een museum van volkskunde bezoeken, zijn er helaas nog heel wat personen die door een verkeerde voorlichting hoofdzakelijk uit zijn op de goede oude tijd, die zij menen of hopen terug te vinden in de overwegend uit de negentiende of begin van de twintigste eeuw stammende voorwerpen. De huidige retromode, die haar inspiratie zoekt in modetijdschriften uit dezelfde periode, speelt hier wellicht ook een zekere rol. De meer voorgelichte bezoeker echter, die wenst te weten waarom bepaalde, zij het soms op het eerste gezicht banale voorwerpen hier een plaats hebben, zal zich misschien bij het bezichtigen van deze prentjes afvragen: kunnen deze produkten al dan niet als volkskunst worden beschouwd? Om hierop te antwoorden verwijzen wij naar wat Prof. Dr. J. Vandenhoute doceert in zijn cursus « Inleiding tot de Volkskunst » aan de Gentse Rijksuniversiteit, waarin hij een onderscheid maakt tussen stijlkunst en volkskunst.

« Volkskunst is het tegenovergestelde van stijlkunst... zij mist deze typische karakteristieken... is niet historisch te situeren aan de hand van vormen... niet te dateren... noch in te schakelen in een stijlperiode... over 't algemeen zijn de volkskunstenaars onbekend... het volkskunstwerk heeft een functie... de kunst is gebonden aan gebruiken... Het volkskunstwerk is gemaakt door een anonieme kunstenaar uit een bepaald milieu, cultuurdrager uit eigen milieu... ». (5)

Wanneer wij deze elementen trachten toe te passen op het devotieprentje, menen wij te mogen besluiten dat slechts een zeer klein aantal prentjes als zuivere volkskunst beschouwd kunnen worden.

1) De kopergravures uit de Antwerpse en Augsburgse ateliers werden vervaardigd door bekende en soms beroemde graveurs naar voorbeelden van thans erkende kunstenaars, zoals bv. Dürer.

2) Later als deze gravures werden beschilderd, gebeurde dit eveneens in ateliers. De beschildering echter was totaal gericht op de smaak van het volk waarvoor deze prentjes bestemd waren. Zij gebeurde snel en rudimentair door meisjes en vrouwen, als aan de lopende band in blauwe, gele, rode en bruine vegen en stippen, opgesmukt met verguldsel. Wij hebben de indruk dat in vele gevallen de gravure nog slechts gebruikt werd als een omlijning of achtergrond waarboven een totaal nieuwe uitdrukking aan de plaat werd gegeven, aangepast aan de smaak, het milieu en het aanvoelingsvermogen van het volk waarvoor deze prentjes waren bestemd. Graveerkunst werd als het ware getransformeerd tot volkskunst. Wij bezitten een klein album met dergelijke, in onze ogen toegetakelde gravures. Vele details, en in sommige gevallen zelfs de hele kopergravure, zijn verdwenen onder slordig aangebrachte vegen verf. Wij konden vergelijkingen maken tussen identieke beschilderde en onbeschilderde prentjes. De kleur was hierbij dikwijls niet aangepast aan het geschilderde voorwerp : de zagen van de H. Jozef werden mooi verguld, het lam van de Goede Herder kreeg een blauwe veeg, evenals het paard van de H. Martinus dat helemaal in het blauw werd gestoken, druiventrossen zijn hel groen gekleurd, het lichaam van de lijdende Christus druipt van het bloed terwijl de tanden in de open muil van een leeuw drievoudig werden verlengd met bruine strepen (deze leeuw staat klaar om bij het laatste oordeel de mensen te verslinden). Deze beschildering vertoont ongetwijfeld surrealistische trekken; er gaat iets dramatisch, en waar het

(5) Wij verwijzen eveneens naar : Maurits de Meyer, *De volks- en kinderprent in de Nederlanden van de 15e tot de 20e eeuw*. Antwerpen, Amsterdam, 1962, blz. 13-16 : *Volksprent, Kunstprent, Volksprenten in de Nederlanden 1400-1900*. Antwerpen-Amsterdam 1970, met onderscheid *De religieuze volksprenten, de devotieprentjes*. Victor de Meyere, *Inleiding tot de Vlaamsche Volkskunst*. Antwerpen, 1938, Hfdst. VIII. *Volksprenten*, 29-35.

Als een van de meest recente werken voor devotieprentjes halen we aan : Lieve NIJS, *Vlaamse devotieprentjes uit de verzameling Edward Van Even in het stedelijk museum te Leuven*. Licentiaatsproefschrift. Leuven, 1974. Typoscript. Deel I. Proef van inventarisatie, 283 blz. uitvoerige bibliografie blz. 1-6. Deel II. *Fotografisch Register* : Tafel 1-31 met reproductie van 91 prenten.

erop aankomt schrikwekkends van uit, wat zeker ook wel de bedoeling is geweest. Bij de ongekleurde gravures is aandacht nodig bij het bekijken ; de gekleurde echter spreken ons onmiddellijk aan, de tekst erbij wordt overbodig. Het zijn echte volksprenten geworden.

3) De halfminiaturen, miniaturen in ovaal binnen uitgesneden, uitgekorte of uitgeperste lijsten in rechthoek, in rocaille- of zelden in waaier-vorm, zouden volgens de hierover bestaande literatuur eveneens in kloosters zijn vervaardigd, onder meer in Duitsland .Niemand weet echter thans met zekerheid hoe men hierbij te werk ging. In verband met techniek en historiek van deze categorie verwijzen wij naar de literatuurlijst in de onuitgegeven dissertatie van Lic. W. WALSCHAERTS « Bijdrage tot de studie van de devotieprenten van het einde van de zestiende eeuw tot het begin van de negentiende eeuw ». (R.U.Gent - 1973, 142 blz.) Het werk van A. Spamer (München 1930) « Das kleine Andachtsbild vom XIV. bis XX. Jahrhundert » blijft tot hiertoe nog steeds het belangrijkste. De publicaties van E. Van Heurck zijn van belang voor de Antwerpse graveurs. Verder is er het werk van Victor de Meyere, Vlaamsche Volkskunst (1934), (zie voetnoot nr. 5) die soms steunt op Spamer en Van Heurck. Wij verwijzen nog naar een uitgave « Zum steten Angedenken » van EUGEN ROTH (Prestel Verlag München-Druck Dr. C. Wolf & Sohn, München 1964 - 80 blz.). Schrijver is een hartstochtelijk verzamelaar van deze zogenaamde « Spitzenbilder » of « Schnittbilder », waardoor zijn werk niet van alle subjectiviteit ontbloot blijkt. Volgens hem wordt de versiering van deze prentjes met een mes uitgesneden. Benevens het vervaardigen ervan in ateliers of kloosters verwijst hij ook naar individuele kunstenaars die soms in opdracht een prentje vervaardigen. Onder andere « Schnittkünstlerin Johanna Koerten-Block » (1650 - 1715) en Gilles van Vliet (1674 - 1701) van Nederland... « deren Arbeiten ausdrücklich als bloss mit der Spitze des Federmesses ausgeschnitten und angefügt waren ». De prijzen die deze kunstenaars voor hun werken vroegen zouden de mogelijkheden van de gewone mens ver overtroffen hebben. Het is niet onze bedoeling verder op het probleem van deze prenten, die slechts een klein gedeelte van de totale produktie vormen, in te gaan. Zij werden gebruikt als wandversiering, aangeboden als gelegenheidsgeschenk bij naamfeest of eerste communie. Wij menen een gedeelte ervan althans te mogen onderbrengen onder de aangepaste volkskunst. Enkele, waarvan de miniatuur zeer kunstig is uitgevoerd, zou men veeleer als een vorm van miniatuurkunst kunnen beschouwen. Zij stellen een heilige voor met attriboot en vertonen veel verwantschap met de glasschilderijen waarvan wij talrijke exemplaren in Duitse musea en te Epinal konden bewonderen.

4) Tussen 1835 - 1840 ontstond dank zij de uitvinding van de lithografie een massale produktie van eerst ongekleurde, later gekleurde lithografieën. Frankrijk, voornamelijk Parijs, ging nu een overheersende rol spelen. De steendruk werd in 1797 door Aloys Senefelder (1771-1834)

uitgevonden in München. Circa 1820 paste in België Dewasme Pletinckx de steendruk toe. Een reclamekaart van het « Etablissement Lithographique de S. Mayer, rue de la Bourse à Anvers 184 », beeldt allegorisch Aloys Senefelder en de steendruk uit. Wij zien de steendrukker aan het werk. De kaart zelf is een gekleurde lithografie op geporseleind karton. Zij berust in het museum van volkskunde te Gent onder nr. VG. 73.486|14 (1 - 2).

In de tweede helft van de negentiende eeuw werd het « album religieux » veelvuldig gebruikt om deze prentjes in te bewaren. In verband met het gebruik van deze soms zeer mooie albums, die dikwijls van vergulde sloten zijn voorzien, kunnen wij hier misschien wijzen op een zekere albumrage die zich in die periode voordeed. Wij zien hier speciaal ontworpen foto-albums, albums met reclamekaarten op geporseleind karton, later met chromolitho's, waarop een oneindige variatie van voorstellingen voorkomen. Knipsels uit tijdschriften, modebladen, handwerkmodellen, stukken van speelkaarten, uitgesneden bloemen, zgn. « posekens », alles werd per soort, doch in vele gevallen kriskras door elkaar geplakt. Op de reclameprenten van drukkers zien wij tussen allerlei kantoorbehoeften deze albums liggen.

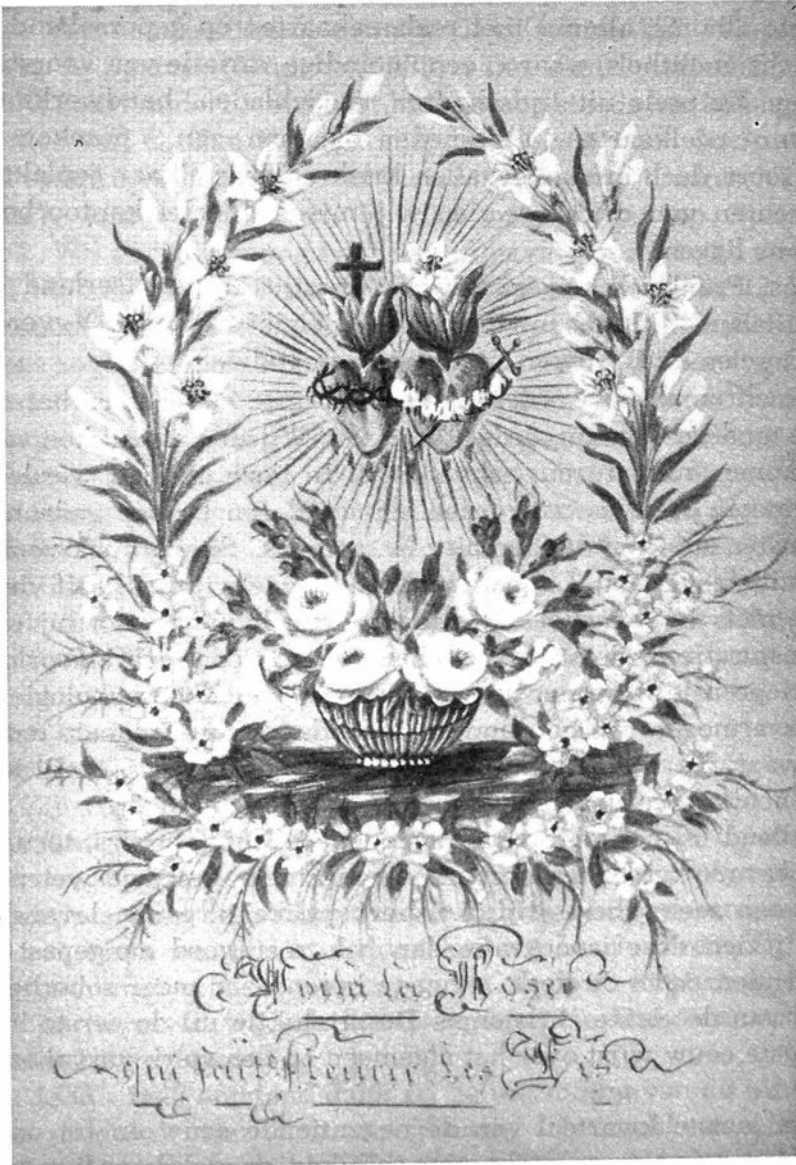
Naast Frankrijk krijgen wij ook prentjes uit Zwitserland (Einsiedeln), Duitsland (München-Gladbach), België (Van de Vyvere-Petyt, Brugge, Desclee-de Brouwer en andere) en Italië.

Na de chromolitho werden in de twintigste eeuw voor het devotieprentje de moderne drukprocédés toegepast. Wij zien afdrukken van schilderijen, ikonen, miniaturen, echte foto's. In onze abdijen werden thans nog zeer mooie prentjes ontworpen. Er werd een beroep gedaan op bekende kunstenaars. Wij denken hier bv. aan Jos. Speybrouck voor doodsprentjes uitgegeven bij Lannoo te Tielt. Ongetwijfeld heeft deze hele produktie niets te zien met volkskunst, doch leunt ze aan bij en zoekt ze haar inspiratie in de stijlkunst. Sedert de tweede wereldoorlog werd het devotieprentje meer en meer aangepast aan de psychologie en het bevattingsvermogen van het kind en hedendaagse kunstenaars ontwerpen prentjes waar overwegend kinderen en engeltjes op voorkomen in huiselijke of schooltafereeltjes, bv. Goupy, Jaklien .

Opvallend is ook dat onze hedendaagse ontwerpers teruggrijpen naar de oeroude symboliek en deze dikwijls zeer geslaagd weten te vertolken in een zeer sobere stijl, b.v. hert, pelikaan, pauw, levensbron en boom. Wij zien deze iconografie dan ook zeer goed aangepast aan de huidige tendenzen in de kerk, terug te keren naar meer soberheid zoals in de tijd van de eerste christenen. De produktie uit de eerste helft van de twintigste eeuw wijst over het algemeen op een sterk verval en weinig inspiratie.

In het laatste kwartaal van de negentiende eeuw en tot omstreeks 1930 werden prentjes gemaakt van celluloid en gelijkaardige materies. Celluloid werd tussen de jaren 1863 - 1865 uitgevonden door de Ameri-

kaanse Gebroeders Hyatt en deed zijn intrede in Europa in 1876. Hieruit volgt dat deze devotieprentjes ten vroegste in 1876 of iets later kunnen vervaardigd zijn. Op het celluloid werd met de hand geschilderd en meestal een korte tekst bijgevoegd in sierlijk handschrift. Soms werd een kleine foto aangebracht van een heilige of « posekens » en gedroogde bloemen. Afb. 5 laat zo'n prentje zien. Binnen een lijst in de vorm van een spitsboog en samengesteld uit blauwe vergeet-mij-nietjes en twee lelietakken die elkaar raken in een spits bevinden zich in het H. Hart van Jezus en Maria in een gouden stralenkrans. Dit element werd heel zeker overgenomen van een gedrukt prentje, want deze voorstelling zien wij zeer veel op

Afb. 5 — Prentje van celluloid

devotiepretjes. Uit hun hart druppelt bloed naar beneden op een bloemenmand gevuld met witte rozen en kleine rose rozeknoppen. Tussen deze bloemen ligt een klein vlammend hartje. Wij weten niet wie deze compositie heeft geschilderd. Zij is samengesteld uit bloemen die reeds sedert de middeleeuwen als symbolen op schilderijen werden gebruikt, en harten die door de religieuze herleving van de godsdienst in de Contrareformatie veelvuldig op devotieprentjes werden aangewend, zodat zij evengoed in de zeventiende als in de twintigste eeuw zou kunnen uitgevoerd zijn, uitzondering gemaakt voor de materie waarop zij is aangebracht. Wij zien er geen verwantschap in met een bepaalde stijl. Het heeft een godsdienstige functie en verband met het H. Hart van Jezus en Maria en de symboliek van de lelie. Uit de tekst « Voilà la rosée qui fait fleurir les lys » is echter moeilijk te achterhalen wat hier juist wordt bedoeld. Mogelijks is het schilderij louter decoratief bedoeld en werd de tekst erbij geplaatst in verband met de lelies, of misschien wil men hiermede aantonen dat door het bloed (la rosée) van Jezus en Maria de menselijke ziel een blanke lelie wordt (6). Op de rugzijde van dit prentje staat niets vermeld. Op de meeste andere die wij bezitten of gezien hebben staat meestal een opdracht: herinnering aan pensionaat, voor een naamfeest, nieuwjaar, enz. Zij houden zowat het midden tussen de profane wens- en nieuwjaarskaartjes en de diep religieuze prentjes. We zijn daarom geneigd dergelijke prentjes als volkskunst te beschouwen.

Over het algemeen gezien is het devotieprentje geen volkskunst. Slechts een beperkte produktie kan als aangepaste volkskunst of als tot volkskunst omgevormde stijlkunst worden beschouwd, o.a. de geschilderde kopergraues. Het is precies de functie van het devotieprentje die het van groot belang maakt voor de volkskunde en het is ook om deze reden dat zij hun plaats verdienen in de musea van volkskunde.

Het devotieprentje is niet los te denken en staat in nauwe verbanden met de jaarcyclus, de heiligenverering en alle feesten die ermee samenhangen, bedevaarten en ommegangen, de levenscyclus van de wieg tot het graf, allerlei jubilea, gebeden met en zonder aflaten, statuten van ontelbare godvruchtige genootschappen, vrees voor de hel en hoop op de hemel, de wegen waarlangs en hoe wij deze hemel kunnen bereiken en vooral de hel vermijden, oud en nieuw testament, de oeroude symboliek van dier en plant, levensboom een bron, alles staat erop afgebeeld en afgedrukt en het zijn voornamelijk al deze gebruiken en elementen die wij in verdere hoofdstukken hopen te bespreken.

R. en J. DE VRIENDT
Gent

(6) Gaat het om "het eeuwig leven van de ziel"? Zie Eug. Droulers, *Dictionnaire des attributs, allégories, emblèmes et symboles*. Turnhout, s.d.: 133, 129, lys, lis: Le lis symbolise aussi l'Immortalité, parce qu'il renaît chaque année de son germe resté en terre.

Een vierzijdig opgesmukt wafelijzer van klokkengieter Ch.-L. Teirlinck te Brakel

Ongewone tekst en versieringen

Ons huidig wafelijzer is gewoonlijk niet versierd. Langs de binnenzijden is het horizontaal en vertikaal rechtlijnig geruit en langs de buitenzijden bemerkt u een effen oppervlakte.

De twee ijzers tussen dewelke men het beslag giet, openen als een boek. Dit is niet altijd het geval geweest. Vroeger waren de rechtehoekige of ronde bladen dwars aan de steel bevestigd en werden gehanteerd als een schaar met een scharnier aan de kant.

De familie Sylvain Van der Donckt te Brakel-Zegelsem bezit tussen de familieschatten een ongewoon wafelijzer. De vier bladen vertonen telkens een andere versiering.

Binnenzijde a bevat in het midden het hoofd van Leopold II, daaromheen een rij puntjes en een cirkelomtrek, een twaalfstal gestileerde bladeren en vijftientig vijfpuntige sterren, een ronde band met de tekst PETRUS VAN DER DONCKT STOKER TE SEGELSEM 1886. In de vier hoeken zijn talrijke vijfpuntige sterretjes aangebracht.

Binnenzijde b vertoont centraal een tak met menig zijtakje vol gestileerde bladeren en enkele sterren, dan een cirkelvormige band nogmaals met gestileerde grote bladeren, en daarbuiten in de vier hoeken een tros gelijkaardig gegroepede bolletjes. Eén tros is in een cirkel gevangen.

Buitenzijde c, rug van a, deelt in een half cirkelvormige band met tipvormige eindjes de verkleefde opdracht mede *Hommage Affectueux* en onder de boog de naam van de bestemming à M.(onsieur) P.(etrus) V.(an) D.(er) D.(onckt) Par Ch.(arles) Teirlinck. Langsheen de randen schuift een rij van dubbele blaadjes.

Buitenzijde d, rug van b, huldigt duidelijk arbeid en ambacht tegelijk met een Latijnse spreuk LABOR OMNIA VINCIT — inspanning overwint alles — en een voorstelling van een hamer met schuin aflopende punt met twee gebonden tekenlinialen. Een krans van groefjes omgeeft de tekst en de tekens. In de vier hoeken waait een drieblad open: een bloemenmotief met wegschietende slingers. Stipjes sieren als een kraallijn de randen rondom.

De vervaardiger van het wafelijzer heeft het ons makkelijk gemaakt. Charles Teirlinck tekent vrij sierlijk zijn naam met een langwerpige vlak eronder dat klaarlijk vier dobbelstenen of teerlingen kan bevatten.

binnenzijde a

binnenzijde b

Afb. 1. — Opgesmukt wafelijzer

buitenzijde c

buitenzijde d

Afb. 2. — Opgesmukt wafelijzer

We dienen te bedenken, dat in deze hoek van Zuid-Oost-Vlaanderen het woord teerling *teerlink* of *teerlenk* uitgesproken wordt. Het ligt voor de hand, dat de volkskundige, taal- en letterkundige Isidoor Teirlinck (Zegelsem-Brakel 2 jan. 1851 — Brussel 25 juni 1934) als ex-libris een molen met vier teerlingen daaronder laat ontwerpen, want teerling betekent ook een kubieke blok van gemetselde stenen waarop de molen rust(1).

Louis-Charles Teirlinck is op het nippertje bijna een kerstkind. Hij is geboren op 23 december 1848 te Zegelsem. Zijn vader Jan-Baptist is hoefsmid, zijn moeder Nathalia Lobert spinster, blijkens de aangifte bij de geboorteakte. Bij het overlijden van Louis-Charles op 28 januari 1932 is hij klaarblijkelijk een rentenier, want de akte stipt aan : zonder beroep !

De schenker van het eigenaardig wafelijzer was smid en klokken-gieter van beroep.

Jozef Coutuer, beeldhouwer te Brakel en lid van de Bond, betitelt Louis Teirlinck met de ietwat ongewone naam van *klokkenbendere*. Isidoor Teirlinck levert in zijn Zuid-Oostvlaandersch Idioticon de uitleg : " Bendere is iemand die de dorpen afloopt om de potten, de telloren, enz. te binden ". — " Benden betekent gebroken telloren, tassen, potten, komen, enz. door middel van ijzerdraad samenbinden "(2).

Een overeenstemming met deze rondleurder treffen we aan bij een schets van René Lambrechts voor de *krammer of schotelnaaijer* !(3)
" Een der meest eigenaardige figuren die in de vorige eeuw over 's heren straten trok, was wel de krammer of schotelnaaijer. Van hoeve tot hoeve ging hij zijn diensten aanbieden om gebroken gleis- en aardewerk of zelfs gebarsten houten boterkommen weer bruikbaar te maken. Zowel aardappel- en rijstpapschotels, sierborden en tassen, als melkteilen, kruiken en zaanpotten nam hij onder handen. Bij onze voorzaten op het platteland gold immers een wet van uiterste zorg en spaarzaamheid en mocht geen enkel stukje huisraad dat nog herstelbaar was, weggeworpen worden ". Een stuk ijzerdraad maakte de scheur mooi dicht. In West-Vlaanderen weerklinkt de naam van deze vakman anders : *aardewerkmaker, pottennaaijer, pottendriegere* voegt René Lambrechts eraan toe.

Het ligt voor de hand, dat onze Charles-Louis Teirlinck geen ijzer of ijzerdraad van pas bracht om een gebarsten klok te herstellen. De benaming klinkt alleszins typisch.

Charles-Louis is als naam vermeld in de officiële akten. Verwanten en kennissen noemden hem Louis of Klokspijze of antiquair!

(1) J. Van Effelterre, *Ex-libris Is. Teirlinck*. O V Z XLVIII (1972) 92, ill.
A. Verbeke, *Ex-libris Is. Teirlinck*. O V Z XLVIII (1974) 143.

(2) Gent, 1908, Eerste Deel, Eerste Afl., 122.

(3) R. Lambrechts *Een verdwenen beroep : de krammer of schotelnaaijer*. Kaderblad Verbond v. Heemkunde. Gouw Antwerpen, X (1973) 5-8.

Afb. 3. — Charles-Louis Teirlinck (door G. Verdickt).

Hij trad nooit in het huwelijk maar had menig lief. Hij was groot en zelfs indrukwekkend van gestalte. Zijn portret getekend door G. Verdickt, geeft hem weer als een man bewust van zijn waarde, die weet wat hij wil. Klokspijze was een rasecht type, veelal gesloten van natuur, maar als "hij d'r in was", hield hij niet op met een verslag over zijn reizen naar de "vremde": Polen, Friesland, Engeland, Duitsland. Louis was een guitige kwast, van de ene kant gierig, van de andere kant verkwistend. Hij woonde bij de familie Marroyen op de Maaistraat te Oubraker. De volksmond bestempelt deze weg als

Pietsissenberg. Een vroegere vooraanstaande Marroyen noemde Petrus. In de streek wordt die Piet en Pietsie. Daar is een voornaam aan een straat gekoppeld. Louis verhuurde heel wat grond. Als de pachters kwamen betalen, waren ze verplicht per dagwand een kilogram tabak te leveren. Op die manier diende hij zelf nooit tabak te kopen. Op een keer gebeurde het, dat een grote dorsmachine aan het werk was bij een boer en dat er veel volk op het erf weg en weer liep om zakken te dragen, stro te sleuren en allerlei karweitjes op te knappen. Onze klokkengieter schikte het zo, dat hij met de schaftijd voorbijdrentelde, de mannen naar een herberg in de buurt lokte en er begon te vertellen en bleef vertellen over zijn verre tochten. Jong en oud luisterde met gespitste oren naar zijn echte en verzonnen avonturen en de boer kon intussen sakkeren en vloeken want het dorsen was vergeten!

Louis betrok een kamer bij de familie Marroyen, maar geen lid van de verwanten behoefde er te kuisen en zelden of nooit duldde hij iemand in zijn « atelier » zoals hij de kamer aanduidde. Eén persoon, Gilbert D'Haese, is er klaarblijkelijk in geslaagd hem op te zoeken, maar hij stootte en stuitte er op de gesloten wereld van de zogenaamde antiquair.(4)

(4) Gédé [Gilbert D'Haese] *Klokspijze*. In *Zwalmboed*, Driemaandelijks orgaan van de Oudleerlingenbond der Broeder van Liefde. (Neder)Brakel VI (1935) nr. 4, 107. Het betreft een bondig verslag over twee klokkengieters, Weintje van Deernegem en Klokspijze.

« Eenmaal ben ik Klokspijze gaan bezoeken. Ik had voor de gelegenheid mijn oudste manieren mee. Hij zat een zilveren potje te polieren. Met moeite had hij mijn hoofd gezien of het was gedaan met schuren en polijs-ten. Ik bracht mijn zaken ten berde en zocht het gesprek op antikiteiten te doen uitlopen. Klokke en zei niet veel meer dan ja en neen en ik meen dat hij er merkkelijk welgezinder uitzag toen ik de deurappel greep om hem met zijn oudheid alleen te laten. Er was blinkende rommel genoeg om een leeg oudheidsmuzeum te overladen : koperen pannekes, serviezen in oud zilver, schilderijen die expressionistisch geworden waren van ouderdom, wandelstokken, goerden, (van het Franse gourde, veldfles), boeken en sabels ; het hing, het lag en het stond er al overhoop en daar midden zat de verrimpelde pezige vent op een schoenmakersstoeltje. Echt afgodachtig en helemaal niet vrouwelijk om aan te zien. »

Dit humoristisch relaas beduidt de enige kijk die ik kon achterhalen voor het werkvertrek van Louis.

Anekdoten van een farceur

De personen die hem gekend hebben, gaan steeds akkoord om te verklaren, dat hij een gesloten natuur was, moeilijk toegankelijk, maar regelmatig belust om een grap uit te halen.

Gust Hendrickx en Sophie Moreels woonden in de herberg *Den Trap* Op rechtover de school te Zegelsem. Gust was metser, maar ze waren allebei naar de vreckige kant gerokken en getrokken, zo erg, dat ze van een profijtige nog een gierige zouden gemaakt hebben. Op een keer kwam Klokspijze binnengestapt en bestelde rustig : *Drei grote glazen.*

Gust en Sophie waren bijna in de wolken. De rare kwast zou hun een goede winst gunnen. Sophie kwam met drie glazen voor de pin en plaatste er een op de tafel waaraan Klokspijze zat en twee op de tafel een eind vandaan. De klokkegieter haalde rustig een fles jenever uit de binnenzak van zijn vest, schonk zichzelf in en gebaarde, dat hij de twee andere personen niet opmerkte. Zonder een woord te zeggen of van iets te gebaren dronk hij de fles half leeg, stond recht en trapte het af. Ge kunt u inbeelden hoe de metser en zijn vrouw op het punt stonden te ontploffen. Ze hadden op winst en trektement gerekend en de bezoeker had hun geen cent gegund. Sakerdzoe was de bijlap van Gust de metser, omdat hij bijna te pas en te onpas deze bastaardvloek liet horen. Hoe dikwijls hij die dag er een sakerdzoe op gezet heeft, kon zijn Sophie niet tellen ! *Sakerdzoe, die gierige beste !* tierde hij een tijdlang. *Schoefel !*

Op een keer stapte Louis in de café *In 't Gaaiken* dat ook de naam In de Tramstatie had. De herbergierster was er aan haar koffiemolen aan het prutsen. Hij maalde niet meer.

Ge moet u geen zorgen maken, suste Louis de gemelijke vrouw. Ik zal dat wel in orde brengen. Hij schroefde alle stukjes los en wanneer de

deeltjes holderdebolder door elkaar lagen, hoorde hij de tram fluiten.

Ik zal dat morgen komen repareren, beloofde hij en schoot naar buiten. Maar de « morgen » liet veertien dagen op zich wachten. Dan stapte Louis bedaard binnen herstelde de koffiemolen zo flink, dat hij beter draaide dan vroeger. Maar intussen had de vrouw van In 't Gaaken zo lang geen koffie kunnen malen.

Een kleine boer kan allerlei toeren beleven, maar het ergste bestaat erin dat hij niet weet waar zijn brood gebakken is. Daar heeft Klokspijze een keer voor gezorgd.

Een man ging regelmatig met een plank met zes broden daarop naar de oven bij zijn buur en op een zekere keer beleefde hij de verrassing van zijn leven. Louis was in een tronk geklommen langs de weg waar de man-mee-de-plank voorbijstapte. Snel als de bliksem gapte hii een brood van de plank die dan ook het evenwicht op de schouder verloor. De plank schoot omhoog en vijf broden rolden over de grond. De man sakkerde en zocht en telde en hertelde. Hij kon maar vijf broden ontdekken. Verloren gezocht. Ten einde raad trok hij slecht gemutst naar de oven, met een brood minder op de plank. Toen hij 's anderendaags opstond, lag het zesde brood keurig gebakken aan zijn deur. Hoe zat dat ineen ? Een mens zou voor minder verwickelingen in een spook geloven.

In Oprakel bewoonde Oktaaf Willems het café In den Appel op de Ronsese steenweg. Vele klanten zegden niet :

We gaan naar den Appel, maar *We gaan naar Schoentjies*, want Oktaaf was schoenlapper. Vroeger zegden ze gewoonlijk : *schoenmakere*. Het gebeurde niet veel, dat Louis Teirlinck daar binnen kwam. Een paar mannen waren er hem aan het plagen en waren aan het zagen :

Louis, gij zijt overal geweest als klokkenbendere. Dat is een stiel gelijk een kunst. Kende gij geen andere toeren ?

Hij liet zich een tijd pramen en vroeg, zonder dat de anderen het bemerkten, aan de vrouw van de schoenlapper een beetje zwarte zeep. Dan nam hij een spel kaarten, bood het aan een man in de buurt om er een kaart uit te halen en na enkele gebaren en trukken schudde hij het spel eens door elkaar en haalde de bewuste kaart te voorschijn. Iedereen stond verbluft en onthutst door zijn kunst en kunde, maar dan zorgde hij voor een aparte prestatie. In de gelagzaal van « Den Appel » waren de wanden en de balken aan de zoldering wit gekalkt. Louis had ongezien een weinig zwarte zeep aan de kaart gewreven en de man met de hoge gestalte plakte de kaart aan de balk en ze bleef hangen. Dat was natuurlijk de klap op de vuurpijl. Het ligt voor de hand, dat sommige mensen hem als een halve tovenaer beschouwden.

De klokkengieter gaf er ruim aanleiding toe. Soms zat hij halve dagen op zijn raar atelier opgesloten. Dan verdween hij voor een half jaar of langer naar een vreemd land. Hij was niet zozeer belust op omgang met

anderen. *Hij had menig pette* (poets) *in zijn sterte*, rijmde de zegspersoon Lother Willems, maar hij haalde ze niet gauw uit.

Een landsman is immer verlegen, wanneer hij met zijn span ergens « vastzit ». Het stemt hem vreselijk wrevelig, dat de paarden met de kar of wagen niet weggeraken. Vroeg of laat zal hij spotternij moeten inkasieren, omdat zijn dieren niet sterk genoeg zijn of omdat hij zijn wagen niet kan richten. Op een keer bemerkt Klokspijze een boer die met een « vierduimer » in een karspoor verzeild was. Eerst en vooral : kent gij een vierduimer ? een wagen met wielen waarvan de banden vier duim breed zijn ; brede vierduimers zijn banden van elf centimeter en smalle, banden van tien centimeters. Wel, de paarden geraakten niet weg met het voertuig. Natuurlijk ontstaat een groepke kijkers en op de rand na een troepke spotters. Klokspijze zag de sukkelende boer en de kijkers. Hij speelde zijn vest uit, legde ze aan de kant van de weg en kroop onder het gestel. De mannen keken in spanning. Hij bukte zich onder de naaf, schraagde zich even schrap, hief het voertuig op en liet het enkele centimeter verder neer. De wielen waren uit het spoor in de aarde geheven. Hij kroop van onder de wagen, nam zijn vest, trok die aan en begaf zich verder zonder iemand aan te zien. Dat feit typeert hem geheel en al : een kerel boven en buiten de anderen, zonder vele woorden, maar paraat tot daden waartoe weinigen in staat waren !

Volgens Gilbert D'Haese is Klokspijze spotter en spuitser gebleven tot op zijn sterfbed. Louis-Charles Teirlinck was ziek. Wanneer dergelijk type in het bed blijft, zal er wel een erge kwaal mede gemoeid zijn en misschien wel het eind. Hij moet toch ook een keer sterven, even goed als andere mensen. De dokter komt er bij en schudt het hoofd, omdat hij er niet klaar in ziet.

Dat kan het einde zijn, lispelt hij als hij de kamer verlaat. *Laat hem maar berechten.*

Klokspijze heeft dat gehoord. Ze willen hem berechten. Zal hij echt hen zo goedschiks laten begaan ? Het huis staat half en half in rep en roer. Bij een berechting moet de woonst toch een net uitzicht hebben.. Daar ligt ergens een stukje palm in een kast om in een glas wijwater te stoppen. Nicht een kozijn lopen weg en weer. En intussen muist Louis, het centrum van hun gedachten en zorg, er van onder. De onderpastoor komt om een stervende bij te staan. En bij zijn aankomst vinden ze het bed... leeg. De vogel is gaan vliegen. Grapjas tot op het uiterste. Hij loopt een eind verder met zijn zware legerschoenen aan. Twee dagen nadien zal hij dan sterven. Zo vertellen Gilbert D'Haese en een paar verwanten het me. Maar op het doodsprentje, dat berust in de rijke verzameling van Lode Gyselinck te Gent leest u, dat de dode gesterkt is door de sakramenten van de zieken. Het is niet makkelijk deze twee gegevens samen te rijmen.

De fijnzinnige smid en zwervende klokkengieter die op een uitzonderlijk wafelijzer zijn vriend met een Franse opdracht bedacht, is op zijn doodssantje met twee keurige Vlaamse voornamen aangegeven : Karel-Lodewijk. Die heeft hij in zijn leven nooit gehoord. Zelfs in het laatste officieel en volks teken is hij ongewoon gebleven.

Familie Van der Donckt

Na de betrekkelijk vérgaande kennismaking met Louis-Charles Teirlinck past het opnieuw contact op te nemen met de familie Van der Donckt. Op eenendertig juli 1972 behandelde de rubriek Beknopt Verslag van de krantengroep De Standaard het onderwerp : *De tijd van een brouwer per dorp*. De bijdrage verscheen aan de hand van het boek « Statistieke beschrijving van België » van de Gentse advocaat Julius Vuylsteke, dat verscheen in 1869 (384 blz.). « Van 1851 tot 1860 waren er in het land 2.759 bierbrouwerijen werkzaam. Dit betekent ruimschoots één brouwerij per gemeente. In 1860 telde ons land 86 steden en 2.452 buitengemeenten. Daarnaast waren er nog 484 stokerijen actief. » De titel één brouwer per dorp klopt beslist niet. Om in het gewest te blijven : in het begin van onze eeuw telden (Neder) Brakel en Zottegem elk zeker meer dan tien brouwerijen op hun beperkt gebied ! Een stoker telde men niet alom.

Petrus Van der Donckt is geboren in 1852. Op de leeftijd van negentwintig jaar gaat hij de geboorte van zijn zoon aangeven ; op dat moment luidt zijn beroep : stoker en landbouwer. Brouwers, jenever- en brandewijnstokers spelen een vrij belangrijke rol in het volksleven. Ze verschaften niet alleen werk aan kuipers, maar leefden in hoofdzaak met en voor de herbergiers. Tot in het begin van onze eeuw leveren ze hun waar in een beperkt gebied. Het verwondert dan geen zier, dat officiële akten landbouwer en brouwer, stoker en landbouwer, zelfs landbouwer-brouwerherbergier naast elkaar vermelden.⁽⁵⁾ Het ontstaan van de stokerijen houdt niet alleen verband met graan en gisting, maar volgens het volksverhaal ook met de duivel Lucifer en zijn duivels die de mensen leerden stoken.⁽⁶⁾

De tekst op het wafelijzer, gedzaar- of nijaarijzere⁽⁷⁾ wijst op de verkleefdheid tussen de stoker en de klokkengieter. De Franse tekst houdt licht verband met geleerddoenerij, volkvervreemding of -verzaking. Het beeld van Leopold II herinnert misschien aan zijn roemrijke periode van 1854 tot 1865 toen hij talrijke reizen in het buitenland ondernam ; denkt Louis aan zijn eigen reizen in de vreemde ? In 1885 verlenen de wetgevende Kamers aan Leopold II toestemming om als staatshoofd van de

(5) J. De Brouwer, *Geschiedenis van Lede*. Lede, 1963, 264 : De brouwers, brandewijnstokers, herbergiers en kuipers.

(6) Victor de Meyere, *De Vlaamsche Vertelselschat*. Deel IV. Antwerpen, 1933, 220, CCCCLXXXVIII. Hoe de jeneverstokerijen zijn ontstaan.

(7) Is. Teirlinck, Zuid = Oostvlaandersch Idioticon. Gent, 1921, 306 : nijaar, nijaarkies, gedzaar.

onafhankelijke Kongostaat op te treden. Heeft Louis in die zegeroes de beeltenis van deze vorst aangebracht ? Het blijft een raadsel zoals andere factoren in het bestaan van Klokiizer.

Aanleren van een vak

In de familie Teirlinck telt men een hele reeks smeden. Daar bestaat ergens wel een raakpunt tussen een klokkengieter en een smid, maar de vraag rijst : waar heeft Louis of Klokspijs dit vak aangeleerd ? In dit opzicht blijkt er geen eensgezindheid tussen de zegspersonen : Albert D'Haeyer, gemeentesekretaris te Brakel, Jozef Coutuer, beeldhouwer, Robert Marroyen halen Louis Modde, een horlogemaker, als vertrekpunt aan. Deze vernuftige geest zou het geheim van het klokkegieten ontdekt hebben, zodanig, dat de oorspronkelijke klank en toon bleven. Volgens de eerste twee aangehaalde lieden zou Klokspije het sekreet aan de horlogemaker ontfutseld hebben en bij middel van een brevet op zijn eigen naam hebben geplaatst. Om een verhouding tussen twee personen omstreeks honderd jaar geleden weer te geven, zijn er niet immer steekhoudende of doorslaande argumenten ter beschikking. Een kenmerkend feit staat te onzer beschikking. Toen Louis Modde in 1863 zich naar de burgerlijke stand in Brakel begaf om er zijn zoon aan te geven, trad Louis Teirlinck als getuige op. Dergelijk gegeven bewijst beslist, dat ze dan in de beste verhouding leefden. De verwante Robert Marroyen verzekert, dat er van een listig ontnemen geen spraak is. Beide knappe bollen zouden samen dat sekreet hebben ontdekt. Lode Gyselinck, afkomstig van Zegelsem, gevestigd te Gent. laat een heel ander klok horen om in de terminologie te blijven. Een broer van Louis Teirlinck was in een sekuliere orde getreden, in de eigen streek, maar werd wegens een disciplinaire maatregel verwijderd. Hij trok als broeder naar Frankrijk en verbleef er in een havenstad... Louis heeft hem opgezocht en zou in het klooster aldaar het geheim van het klokkegieten hebben meegekregen. Het gaat in beide gevallen om een totaal andere oorsprong. Om het even. Louis heeft vele klokken hersteld, hier en elders. Lode Gyselinck kon wel vertellen, waar hij de eerste maal het bewijs van zijn kunde en kunst leverde : in Schorisse bij de veldwachter. De bel waarmede deze agent op het dorp 's zondags na de missen min of meer belangrijke berichten aankondigde, was gebarsten. Louis verzekerde, dat hij dat kostbaar goedje herstellen zou, zonder dat iemand het kon zien of horen. En werkelijk ! De zondag nadien klonk de klok zo zuiver als nimmer tevoren. Gold het een samenloop van omstandigheden ? Een paar weken nadien was de klok in de toren van de kerk gebarsten. Waarom zou de smid Louis Teirlinck uit Zegelsem geen kans krijgen ? Waarom niet ? Het schepenkollege en de pastoor met zijn kerkfabriek stelden vertrouwen in hem en ze werden waarachtig schitterend beloond. Geen persoon kon merken, dat de klok gebarsten zou geweest zijn. Op di manier begon de ongewone carrière van Klokspijs.

Gilbert D'Haese is eens op zijn atelier geweest. Dat hebt u boven gelezen. Albert D'Haeyer is eenmaal op de toren van Brakel geweest, waar Louis een klok aan het herstellen was. Het relaas stemt overeen met dit van de ontgoocheldé interviewer. Zodra de knaap-misdienaar zijn hoofd vertoonde, stopte Louis zijn werk en wachtte tot de ongewenste gast het toneel verliet. Een gevoel van wantrouwen steeg uit de klokkengieter zodra iemand hem benaderde. Enkele dagen nadat de herstelde klokken feestelijk ingeluid waren, klom de nieuwsgierige Albert naar de toren en las er een sprekend rijm op het tuig :

*Ik had eertijds een schone stem
Mijn tong die deed me breken
Louis Teirlinck van Segelsem
Die deed me weder spreken*

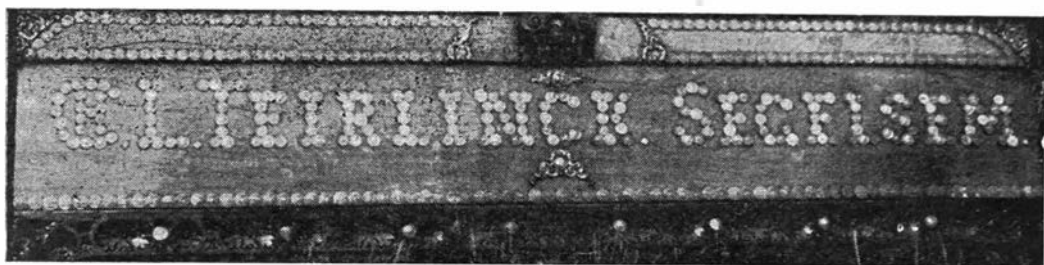
Wellicht heeft deze tekst ook andere klokken gesierd, maar er waren misschien geen weetgierige knapen of volwassenen om de klokken te gaan controleren.

Albert D'Haeyer kan in biezonderheden de werkmethode van de knappe klokkengieter uiteenzetten. Het was niet immer mogelijk de barst in de klok van buiten op te merken en dan klopte Louis met een hamertje tot hij de gekwetste plek ontdekte. Met krijt tekende hij dat geschonden deel aan en dan begon zijn taak : met een handboormachine langsheen de krijtlijn holletjes in de wand boren en deze holletjes of de gleuf toegieten. De grondstof of het vulsel van de openingen was zijn geheim en hij heeft het megedragen in zijn graf. Drie elementen hoorden er alleszins bij : koper, tin en brons. Kwam er ook zilver van pas en hoorden er andere geledingen bij ? Dat blijft klaarblijkelijk een eeuwige raadsel. Een andere waas hangt omheen de herkomst van de grondstof. Vroeg hij geldstukken of tinnen voorwerpen aan de priesters en kerkfabrieken voor dewelke hij werkte ? Hij heeft een tinnen pot uit de Maasstreek aan de vader van Louis Gyselinck geschonken. Hij heeft menigmaal een ware schat aan vreemde munten meegebracht naar huis. Hij vond er een speciaal plezier in met geld uit allerlei landen een kapstok, een kruis en een ruitvorm te tooien.

Een kapstok vol geldstukken

In de meeste huizen vindt men een kapstok in de buurt van de ingangsdeur. Voor dergelijk tuig bestaan er nooit verwikkelingen, want een kapstok, een plank met knoppen, is gewoon bestemd om er klederen aan op te hangen. Dit tuig, zoals elk andere meubel en gebruiksvoorwerp, een tafel, een uurwerk, een kan, een kist, kan een bepaalde stijl of tijd weerspiegelen. Bij Jozef Plamont in de Hauwstraat te Zegelsem-Brakel bevindt zich een kapstok met een uitzonderlijk kenteken. Meer dan tweehonderd oude en vreemde muntstukken zijn in een plank geslagen om de

familie- en gemeentenaam CH. L. TEIRLINCK SEGELSEM weer te geven.

1 2 3 4 5 6 7 8

Meer dan tweehonderd en tien muntstukken telt u in de drie lijnen die de plank aan de bovenste en onderste kant tooien. De acht ijzeren stokken bevatten telkens twee munten. In het totaal zijn er ruim vierhonderd veertig geldstukken op de kapstok bevestigd.

Een nauwkeurig toezicht biedt volgende samenstelling op de kapstok die een meter zeventig cm breed is en eenendertig cm hoog. De hoogste regel telt links eenendertig en rechts dertig Engelse muntstukken, o.a. Koningin Victoria en Edward VII. De tweede regel bevat links en rechts zevenendertig Duitse munten, een dubbele arend. De stukken op de onderste lijn stammen uit Utrecht, o.a. uit de jaren 1784 tot 1791, links zevenendertig, rechts veertig.

Voor de voor- en familie- en gemeentenaam ziet de toestand er anders uit. We noteren onder elke letter het aantal geldstukken van de samenstelling :

C	H	L	T	E	I	R	L	I	N	C	K	S	E	G	E	L	S	E	M
14	9	10	10	10	7	13	8	7	17	9	12	11	10	10	10	8	10	10	19

Voor enkele letters stammen de muntstukken uit één land, voor andere betreft het een mengsel uit verschillende landen : België, Duitsland, Hongarije. Klokspijze heeft het tuig een raadselachtige stempel willen geven. De herbergier Jozef Plamont bezit van Louis Teirlinck een zeldzaam kruis, drieënveertig cm hoog en drieëntwintig cm breed, beslagen met Engelse, Spaanse, Italiaanse, Griekse, Roemeense en Belgische muntstukken. De Italiaanse tonen uitsluitend Victor Emmanuel II. Een derde eigenaardig pronkjuweel is een kleine ijzeren ruiten vorm eveneens met vreemde, o.a. met Russische geldstukken beslagen. De waarde ligt telkens uitsluitend in de eigenaardige samenstelling en schikking.

De wafel- en nieuwjaarsijzers hokken bij ons wel enigszins in de vergeethoek. Alleen de gebakijzers in het Gruuthusemuseum te Brugge kregen een systematische beurt langs de vorsers Hervé Stalpaert en Luc

Devliegheer.⁽⁸⁾ In een volgende bijdrage hopen we de ijzers uit het Byloke-museum en het museum voor volkskunde te Gent, uit de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel en het Museum voor Volkskunde te Antwerpen met een historiek te kunnen aanbieden.

Anekdoten en inlichtingen werden verschaft door volgende zegspersonen: Robert Marroyen-Roos, Jozef Coutuer, Albert D'Haeyer, Alfred De Beer, Lothère Willems, Mevr. Elv. Roos, Sylvain Van der Donckt, Leon Van Haute gem uit Brakel, Lode K. Gyselinck en Louis Hoeckman (beide geboren te Zegelsem-Brakel) uit Gent.

Renaat VAN DER LINDEN
Zottegem

Verdere bibliografie :

C.C. van de Graft, *Nederlandse Nieuwjaarskoekenijzers*. Volkskunde, XXXXIII, N.R. II (1942) 1-10, 16 ill.

Ernst Thiele, *Waffeleisen und Waffelgebücker*. (im Mitteleuropa op binnenblad) Köln, 1959, 99, 69 buitentekstplaten; kleurweergave van Brueghel op kaft.

De Gecroonde Kraekeling. Kultuurgeschiedenis van de Bakkerskunst. Wageningen, 1968. *Wafelijzers en wafels. Geschiedenis, stijlontwikkeling en ikonografie*, 105-118, van Dr. Ernst Thiele. Het werk verscheen oorspronkelijk in het Duits: *Kunstgeschichte des Backwerks*, Oldenburg/Hamburg, 1968.

H. Stalpaert, *Van vastenavond tot Pasen. Oudvlaamse volksgebruiken*. Heule, 1960, 20-21.

Fr. L. M. Dony, *Antiek*. Amsterdam/Brussel, 1964, 210: meestal uit gegoten ijzer of (zelden) uit koper.

Jozef Weyns, *Volkshuisraad in Vlaanderen*. Beerzel, 1974, Band II, Hoofdstuk VI: Kookgereedschap, 468-476, wafelijzers en wafels. Voor de wafelijzers in hoofdzaak de verzamelingen voor het Gruuthusemuseum te Brugge en het Bijloke museum te Gent, 5 ill., verder 1118, 1254, 1271, 1292. Eerste vermelding: 1382, Gistel waefferyser, 1401.

H. Tiesing, *De eerste dag van 't jaor*. Eigen Volk. Algem. Folkl. en Dialectisch Maandschr. voor Groot Nederland. Scheveningen IV (1932) 261-263. De bijdrage is in het dialect gesteld. (Het ijzer waarmee die dunne, platte koeken gebakken werden, had twee ronde bladen, met aan de binnenkant ruitjes en onderaan het jaartal waarin de smid het ijzer had gemaakt, en de naamletters van de boer en boerin die het hadden besteld).

Antiek. Tijdschr. I (1966) nr. 4, 39. Wafelijzer in koper.

L'art populaire en Wallonie. Luik, 1970, 126-128, ill. 206-211.

(8) Hervé Stalpaert, *De Lukke, Westvlaams Nieuwjaarsgebak en het Lukijzer*. 't Beertje. Brugge, 1966, 75-85, 2 ill.

Luc Devliegheer, *De eeuw der Vlaamse Primitieven*. Katalog. Brugge, 1960, 228-229, met bibliografie.

ZOEKEN EN ZANTEN

GENT. — Volkstypen rond en om het koerke "Het Pakhuis" van de Ekkergerestraat.

Mijn geboortehuisje, evenals de overige huisjes aan de Ekkergerestraat die eens het beluik, het koerke "Het Pakhuis", vormden zijn afgebroken. De bewoners waren er aan gehecht als aan hun leven.

Eerst mijn grootmoeder, "meetje" noemden we haar. De twee biezonderste feiten in haar bestaan waren de dekoreringen. Een eerste keer was dat hét feest in de buurt. De burens hadden dagen bij voorbaat geklopt en getimmerd en op de dag van de dekolatatie richtten ze een liefdallig prieeltje van lis op voor de ingangsdeur om de gevel te sieren. Dat was de gedenkwaardigste dag in haar leven. Zij is in dat huizeke gestorven.

Mijn overleden ouders en broeder verschijnen voor mijn geest. Hij droeg de naam "Nonkel Pier" of nog "Pier. den Brusselleir", niettegenstaande hij even echt als de anderen een rasechte Gentenaar van Ekkerger was. Hij vertelde echter vaak en veel over de hoofdstad en zo was hij aan zijne bijlap geraakt. Hij kon knap zingen en de kafébazen nodigden hem regelmatig uit om in hun gelagzaal zijn stem te laten horen. Wanneer hij na zulkdanig herbergbezoek thuis kwam, trad hij pas binnen, na aan de deur nog een of andere aria uit een opera voor de burens ten beste gegeven te hebben.

"Mietje Peure" was een speciaal geval, want ze droeg een pruik, als gevolg van een verkeersongeval, lange tijd voor de eerste wereldoorlog. Dat gebeurde dan ook in die tijd. Wie zou het kunnen geloven? Ze kwam uit Ekkergerkerk met een wicht dat juist gedoopt was in de armen en ze sukkelde daar onder een gespan. Het was een echt drama, want het kindje was dood en haar werd de hoofdhuid afgeraakt. En zo kwam ze aan een pruik.

Jan de Bock was ook een aparte numero. Bij den troep was hij een soort kampioen. Dat gebeurde in de Lancierskazerne, nu de Holleinkazerne. Hij heeft er praktisch in alle cachotten gezeten. Kunt ge nog zo iemand ontdekken? Op zijn gesloten vuist bootste hij een kavalerietrompet na en was een rare soort muzikant. Daar zijn mannen die den trompet blazen en den trommel slaan, die te pas en te onpas gerucht maken. Dat lag in zijn karakter niet. Zijn speciaal karakter maakte, dat hij een immer opgewekt man was. Zo zouden er meer moeten zijn.

Franske, een andere kastar uit de buurt, dronk gaarne zijn 'druppelke'. Of dat hij trakasserie (plagerij) met iemand beleefde, of niet, hij leefde met een trek naar een druppel. Dat was zijn enige pekelzonde. Ze noemden hem familie van "Trinconi" (Lievevrouw-Coopman, Gents Woordenboek, Gent, 1953, verklaart: Gents volkstypen van het begin der negentiende eeuw: een man van goede afkomst, doch aan de drank verslaafd, blz. 1472). Het was bij hem "mee 't trommelke gewonnen en mee 't fluitje verteerd". Hij leed regelmatig geldgebrek.

Zijn vrouw, Coletje, was een bijgelovige truntemarie. 's Winters zaten enkele knapen uit de straat en ik in haar keuken met de voeten op de stoof. Wij warmden ons rond de gloeiende pot en Coletje was in haar element als ze begon te vertellen. Ze wist een hele serie vertelsels over spoken en over weerwolven die bij iemand op de rug sprongen en nooit niet loslieten, tot in het zicht van de thuis. Het deksel was half van de stoof geschoven om de keuken te verlichten. De vlammen tekenden allerhande dansende figuren op het plafond. We beleefden er de gezelligste uren van onze jeugd. Na het overlijden van Franske, verzekerde ze ons, dat hij nog iedere nacht op haar deur onder het kapelletje kwam kloppen. Zij was er heilig van overtuigd. In 1933 heeft ze dan hare man dan vervolgd.

Schele Jan had zijn naam niet gestolen en kon de dood van zijn Fiene niet verteren noch vergeten. Hij dronk dag en nacht van verdriet. Hij dreef handel in appels en peren. Soms zat er een "anneke" in zijn fruit. Het was wormstekig gelijk het hout hier en daar, maar de appels en peren waren goed genoeg voor zijn burenen. Niemand zou er aan gedacht hebben uit zijn winkel weg te blijven.

Amedée Dhont was de laatste in zijn vak : hij was de veerman van de Overzet. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat stond hij in dienst van Jan en alleman, van deftige werkmensen en luierikken, van land- en leeglopers, van doktoers en alle soorten vrouwen. *Na mij is het hier gedaan*, voorspelde hij. 's Avonds kon hij soms een keer klagen: *Ik heb een echten hondensiel*, met een zinspeling op zijn naam. *Voor mij bestaat er nog geen dag repos, van den eerste januari tot den laatsten dag, altijd present.*

Koperen Dolf ontleende zijn naam aan het koperen muziekinstrument dat hij te pas en nog meer te onpas bespeelde. — *Ik speel fanfare op mijn eentje*, bofte hij. Niemand nam er aanstoot aan, want hij was een ingoede kerel, maar hij vergastte met vaste regelmaat zijn gebuurte op een respektabel aantal valse noten en tonen, gelijk ge wilt.

In mijn herinnering is het duidelijkst het beeld van de Nist (Ernest) bewaard gebleven. Hij vertrok in 1914 naar de oorlog. *Ge moet u geen zorgen maken*, troostte hij, *binnen veertien dagen ziet ge mij weer*. Hij was echt speciaal gekleed, als een « Groene Jager », met een bleke broek, een groene vest en op het hoofd droeg hij een eigenaardig groen potje waarrond een gele brede band gespannen was. Aan de gordel hing zijn pakje boterhammen. *Het zou toch niet lang duren!* verzekerde hij. Iedereen keek vol bewondering naar hem. Zieke mensen die haast nooit meer buiten kwamen, strompelden naar de straat. Klein en groot stond vol verbazing naar zulk een held te gapen. Wie had ooit gepeinsd, dat Nist zo een grote sinjeur zou worden? Na de twee volgende weken hebben de burenen menigmaal over hem en zijn mooie gestalte en zijn verkeerde belofte nagekaart. Pas vier en half jaar later is hij weergekeerd, maar van zijn groen uniform viel er geen zier te bespeuren.

A. De Buck
Gent

Boekbespreking

M. PEETERS, De Folklore der "Mannen van het Jaar" te Leuven. Voorwoord van A. Smets, burgemeester. 317. 60 ill. waaronder vele in kleur. 200 F. Uitgave in eigen beheer bij de auteur. Vriesenhof 6/4 Leuven.

Ieder jaar wordt te Leuven een nieuwe "maatschappij van de mannen van het jaar" gesticht. De mannen die de vier kruisjes achter de rug hebben, roepen telkens een vriendenkring in 't leven, die tot doel heeft: tijdig alle voorbereidingsels te treffen om op hun vijftigste verjaardag de bloempjes eens extra buiten te zetten. Iedereen, zonder onderscheid van rang of stand, wordt daarin opgenomen. Op de ledenlijsten treft men zowel een eenvoudige handlanger als voorname handelaars, industriëlen en intellektuelen

aan. Hoogleraren en ministers vonden het niet beneden hun waardigheid lid te worden. Zijne Majesteit Koning Boudevijn is de erevoorzitter van de mannen van 1930! Wie afzijdig blijft, moet van zijn stadgenoten niet veel sympatie verwachten. Onder de leden van eenzelfde jaar bestaat een merkwaardige solidariteit. Wie vermogend is of een vooraanstaande plaats bekleedt, komt desnoods zijn minder gelukkige jaargenoot te hulp.

De verenigingen van de jaartallen vormen samen een verbond. Zonder de me-

dewerking van dit laatste is te Leuven de inrichting van belangrijke feestelijkheden niet meer denkbaar. Ieder jaar op de tweede zondag van september doorkruist de optocht van de jaartallen de stad, een schouwspel dat talrijke toeschouwers trekt.

Hoe onwaarschijnlijk het ook moge klinken, de laatste tijd wist niemand nog met zekerheid wanneer men met de viering van de vijftigste verjaardag in groepsverband begonnen was. Betweters beweerden dan ook zonder meer dat het initiatief uitgegaan was van oud-gedienden van Napoleon of oud-strijders van 1830! Het is de grote verdienste van Marcel Peeters die gezegden definitief

opgeruimd te hebben. Hij bracht het bewijs dat de eerste stootuitgang van mannen die in 1840 geboren werden. Om te beletten dat later nogmaals gefantazeerd zou worden, werd de geschiedenis vastgelegd van al de vriendenkringen, die elkaar sedertdien van jaar tot jaar opgevolgd hebben. Het groeide uit tot een rijk geïllustreerd boek van ruim driehonderd bladzijden. De schrijver heeft gezorgd, dat de uiteraard soms droge opsommingen met de nodige dosis humor overgoten worden. Dat belet niet dat de volkskundige een overvloed van betrouwbare inlichtingen bekomt.

A. Meulemans

Kalender 1975. Bank van Brussel. 253 blz., ill.

De kافت van de kalender geeft sober het vignet van de bank aan. Verdere reclame vindt u niet, wel 52 keukenrecepten, beschrijvingen van steden, « aankondigingen » van feesten doorheen het hele land, zeer bondig en soms fout, « de eerste militaire optocht tussen Samber en Maas », de militairen zijn ruiters met

oude uniformen (blz. 85), en te Afsnee zegening van boten op de wijk « De Waterlelie » (blz. 115), te Vilvoorde gaat op 20 april de kermisprocessie uit, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw-ten Troost. Deze uittreksels verklaren genoeg.

R. van der Linden

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

Vereniging zonder winstootmerk

De Bond bevordert de studie van de volkskunde en geeft sedert 1926 het tweemaandelijks tijdschrift « Oostvlaamse Zan'en » uit, waarin volkskundige bijdragen en de resultaten van volkskundige enquêtes in Vlaanderen gepubliceerd worden.

De Bond schrijft ten laste van zijn Alfons de Cockfonds tweejaarlijks een prijsvraag over volkskundige onderwerpen uit, organiseert voordrachten, tentoonstellingen en reizen.

De Bond is eind 1968 gestart met een Kantwerkstersclub Sint-Katelijne, die cursussen in kantwerk organiseert, thans gespreid over vier jaar.

Raad van Beheer van de Bond : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : Lic. R. van der Linden; ondervoorzitters : Lic. M. Daem en G. Weze; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : S. Van de Velde; leden : H. Depoorter, J. De Vriendt, Dr. R. Haeseryn, G. Hebbelynck, A.G. Homblé, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, R. Tondat, F. Van Bost, Prof. Dr. P. J. Vandenhouste, Lic. A. Van den Kerkhove, G. Van Peteghem en G. Weze.

Dagelijks bestuur van de Bond : voorzitter : Lic. R. van der Linden; sekretaris : M. Broeckhove; lid : Dr. R. Haeseryn.

De Bond heeft daarnaast volgende permanente commissies :

Kommissie voor volkskundige Enquêtes : voorzitter : Lic. R. van der Linden; leden : M. Broeckhove, Lic. M. Daem, Dr. R. Haeseryn, A.G. Homblé en G. Weze; adviseurs : Lic. H. Arens en M. Van Wesemael.

Kommissie voor feesten en reizen : voorzitter : G. Weze; leden : M. Broeckhove, M. De Puydt, Dr. Haeseryn, F. Van Belle en G. Van Peteghem.

Het Museum voor Volkskunde, gesticht door de Bond in 1927 in het voormalige Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat, is sedert 1962 overgebracht naar het Kinderen Alynshospies, Kraanlei 63, Gent. De Bond beheert het Museum dat de Stad Gent bij besluit van 27-9-1931 in bescherming heeft genomen. Daartoe heeft de Bond een beheercommissie in het leven geroepen bestaande uit vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en van de Bond.

Beheercommissie Museum voor Volkskunde : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : G. Hebbelynck; leden : H. Depoorter, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, F. Van Bost, Prof. P. J. Vandenhouste, Lic. R. van der Linden, G. Van Peteghem en drie stadsafgevaardigden.

Dagelijks bestuur en aankoopcommissie van het Museum voor Volkskunde : voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; penningmeester : G. Hebbelynck; sekretaris : M. Broeckhove.

(Vervolg van tweede biz. van de kaft)

32. **Kantwerkstersclub St.-Katelijne** - Kursus Stropkant 2e leerjaar : 200 F + 10 F porti.
33. **Kantwerkstersclub St.-Katelijne** - Kursus Cluny : 200 F + 10 F porti.
34. **Huldebetoon E.H. Gabriel Celis** gevolgd door zijn Bibliografie samengelezen door F. VAN ES. 1954, 20 blz., 1 ill. Prijs : 50 F (leden 38 F) + 8 F porti.
35. **Voorzitter F. Van Es ter ere. Huldebetoon en Bibliografie.** Inleiding « De Wals der Zestigjarigen » door Prof. Dr. P. DE KEYSER. 1954, 24 blz., 1 ill. Prijs : 50 F (leden 38 F) + 8 F porti.
36. **Ndl. Volksk. Bibliografie.** Deel XVI Oostvlaamse Tijdschriften (1823-1960) door N. POBLOME, Antwerpen 1973; LXXI + 354 p. Prijs : 450 F (leden 360 F) + 10 F porti.
37. **Cikorei** door Lic. R. VAN DER LINDEN (nr. XXXIII v. Uitgaven Kon. Bond...) 1973, 48 blz., 1 kaart, rijk geïllustreerd. Prijs : 80 F (leden 55 F) + 8 F porti.
38. **De Gentse Kant** door M. BROECKHOVE met uit'eg door Mevr. L. VAN DIJK-VANHOOREN (résumé en français) (nr. XXXIV v. Uitg. Kon. Bond...). 1973, 36 blz., 12 ill. Prijs : 105 F (leden 85 F) + 10 F porti.
39. **Kantwerkstersclub St.-Katelijne** - Kursus Russische en Moderne kant. Prijs : 200 F + 10 F porti.

REEKS : UIT HET GENTSE MUSEUM VOOR VOLKSKUNDE

Verkrijgbaar op het Museum voor Volkskunde, Kraanlei 63, Gent :

1. **Uit de Geschiedenis van het Saffarke of Kogelfesje** (mit einer d. Zusammenfassung) door M. Van Wesemael. Prijs : 40 F + 8 F porti.

Elk bedrag vooraf storten op postrekening nr. 000-096946-43, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent.

(Zie vierde bladzijde van de kaft)

UITVERKOCHT zijn: Herdenkingsalbum Alf. de Cock - Het Stroodekkersbedrijf door Cl. Trefois - Lodewijk De Vreese Bibliografische studie - De Plattegrondsvormen van z.g. Frankische Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land, door Cl. Trefois - De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore, door Cl. Trefois - De Tinnepotgieterij te Gent, door J. Boes - Galerij van Gentsche Typen, door E. Andelhof - De Magie van het Poppenspel, door F. Van Es en anderen - Devotie tot de Heilige Donatus, door M. Broeckhove - Sint-Kristoffel, Legendes, Verering, Verspreiding, door R. van der Linden - Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde, door Mevrouw L. Bataille-Hiel - Leerknappen in de kunstambachten te Gent 14e en 15e eeuw, door M. Daem - Register op G. Ceijs: Volkskundige Kalender ..., door F. M. Olbrechts - De Groei en Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamse Volksziel, door J. Vermeulen - Bijdrage tot de volkskunde van Moerzeke, door J. Laureys - Vrolijke Boodsbrieven vol humor en gal, door R. van der Linden en G. Simons - Luiventorens in Oost-Vlaanderen, door O. S. Depraet - Waasch Sagenboek, door F. Van Es - Weerkundige Volkskalender van het Vlaamse land, door M. Broeckhove - Wetterse Typen, door A. Van Durme - Het Hospies der Kinderen Alijn door E. Luyckx - Jan De Lichte door G. Simons - De Wetterse Reuzen, door Lic. M. Daem - De levende Folklore van het Gewest Balegem, door M. Broeckhove - De 78ste Rattenschieting te Zaffelare, door Lic. M. Daem.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Volkskundigen: vanaf 1975 Jaarlijkse bijdrage gewoon lid: 300 F; gezinslid: 100 F (zonder tijdschrift); gepensioneerde: 250 F; beschermend lid: 500 F; steunend lid: 1000 F (B.T.W. steeds inbegrepen).

Abonnement op Oostvlaamse Zanten voor niet-leden (bibliotheken, instellingen, boekhandel, verenigingen, enz.): 350 F (B.T.W. inbegrepen); buitenland: 400 F per jaargang.

De v. z. w.

NOORDSTARFONDS

steunt Oostvlaamse Zanten.

HET NOORDSTARFONDS

is de kulturele stichting

van de Vlaamse verzekeringsmaatschappij

DE NOORDSTAR EN BOERHAAVE

Groot Britanniëlaan, 121, Gent.